

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

2012

Petra Bártová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Picí servisy v době halštatské a časně době

laténské

Petra Bártová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Archeologie

Diplomová práce

Picí servisy v době halštatské a časně době

laténské

Petra Bártová

Vedoucí práce:

PhDr. Ladislav Šmejda, Ph.D.

Katedra archeologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedené prameny a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Obsah

1	ÚVOD	2
2	DATABÁZE	3
3	ÚLOHA PITÍ VE SPOLEČNOSTI	5
	3.1 Pohostinnost	6
	3.2 Work-party feast.....	7
	3.3 Přijímání a změna picích zvyků	8
	3.4 Přijímání picích zvyků v halštatské oblasti.....	10
	3.5 Pohostinnost a reciprocita v písemných pramenech.....	12
	3.6 Symbolika	14
4	STARŠÍ DOBA HALŠTATSKÁ.....	15
5	POZDNÍ DOBA HALŠTATSKÁ A ČASNÁ DOBA LATÉNSKÁ	19
6	SPOLEČNOST	21
7	KERAMIKA.....	27
8	BRONZOVÉ NÁDOBY	34
	8.1 Funkce bronzových nádob.....	34
	8.2 Výroba	35
	8.3 Druhy bronzových nádob.....	37

9 OBCHOD, IMPORTY.....	40
9.1 Helenizace a redistribuce	46
10 VÝSTUPY Z DATABÁZE.....	49
10.1 Kovové nádoby	49
10.2 Keramické nádoby.....	51
10.3 Dřevěné nádoby.....	51
10.4 Poloha v hrobech.....	52
10.5 Pohlaví	52
10.6 Nálezové kontexty	52
11 ZÁVĚR	54
12 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	58
13 RESUMÉ	64
14 PŘÍLOHY.....	65

1 ÚVOD

Praktiky a zvyky spojené s pitím, především co se týče pití alkoholických nápojů, mají téměř ve všech společnostech velký význam. Dotýkají se jak společenského života, tak otázek politické moci nebo ekonomie. K pití se i dnes vztahuje celá řada kulturních pravidel, předpisů a představ.

Předkládaná práce se zabývá picími nádobami, popř. picími servisy v době halštatské, pozdní době halštatské a časně laténské. V této době je patrná silná společenská diferenciacce, projevující se především v pohřebním ritu. V bohatých, tzv. knížecích hrobech se nachází nákladné picí servisy z bronzových nádob. Na základě těchto nálezů se v tomto období předpokládá existence picích slavností a zapojení picích nádob, stejně jako nápojů, do systému redistribuce, reciprocity nebo pohostinnosti.

Na začátku práce je pojednána role picí v sociálním a politickém životě společností. Alkohol má na jedince různý vliv, důležité v tomto ohledu mohou být kulturní tradice a očekávání. Picí zvyky sloužily i k upevnování statutárních rozdílů a politické moci. Pojednány jsou rovněž princip pohostinnosti a vztahy reciprocity, potlače nebo work-party feasts. Významný je rovněž problém přijímání a adaptace cizích zvyků spolu s nápoji a jaký vliv mohly mít tyto změny na společnost.

Picí slavnosti nebo hostiny jsou rovněž zmiňovány i v psaných pramenech, zobrazení hostin a banquetů najdeme i na bronzových situlách. Jak psané prameny, tak situly ukazují, že i ve starších obdobích už existovalo na banketech určité rozdělení hodovníků podle statusu. Rovněž je v psaných pramenech popisován i princip pohostinnosti, známý z dnešních etnografických pramenů. Zajímavá je otázka číselné symboliky známá jak z literatury, ale náznak podobné symboliky je zřejmý i v archeologických nálezech.

Dále je v práci rozebrána situace v době halštatské v Čechách a v Bavorsku. Stručně je podán přehled pohřbívání i sídelních forem, ve starší době halštatské jsou potom vylíčeny kultury, které se vyskytovaly na sledovaném území.

Hostiny sloužily k upevnování společenského postavení a zisku prestiže nebo politické moci. S tím souvisí postupující hierarchizace společnosti. Hostiny jsou předpokládány i pro halštatské období, stejně tak se v této době mluví i o silné sociální stratifikaci. Ta je patrná především na základě pohřebního ritu. V následující kapitole je proto pojednáno rozdělení hrobů do skupin podle bohatosti výbavy a organizace společnosti ve době halštatské i časně době laténské.

S bronzovými nádobami je spojená celá řada otázek. V souvislosti s jejich funkcí se většinou uvažuje o jejich použití k pití a servírování nápojů, existují však i náznaky jiných možných způsobů použití. Pojednána je také problematika výroby kovových nádob a jejich možného napodobování v halštatských dílnách. Dále jsou rozebrány tvary, které se vyskytují ve sledované oblasti. Pokud se věnujeme picím nádobám, především bronzovým importovaným, nelze opominout otázku kontaktů s jinými oblastmi, především s oblastí Středomoří. Studována je jednak otázka druhů kontaktů, ale i možných obchodních cest. Rozebrána je rovněž interpretace importů. Na konec následuje analýza dat shromážděných do databáze.

2 DATABÁZE

Součástí práce je databáze zpracovaná v programu Microsoft Access. Databáze se skládá ze tří hlavních tabulek, a to tabulky lokalita, objekt a nádoba, které jsou vzájemně propojené relacemi jedna ku nekonečnu.

U lokalit jsem sledovala území (Čechy nebo Bavorsko), dále jméno lokality, katastr a okres. Dále je uváděn počet objektů, u typu lokality je potom uváděno zda jde o hrobový nález, sídlištní nález, depot, ojedinělý nebo jiný druh nálezu. V poznámkách jsou uvedeny případné doplňující informace.

U objektů je uváděno číslo objektu, datace, kulturní zařazení, rozměry (délka, šířka a hloubka), u pohřbů je sledováno pohlaví (žena, muž, dítě nebo neurčeno), pohřební ritus (inhumace, kremace, inhumace i kremace nebo nezjištěný ritus), počet pohřbů, dále zda byl pohřeb umístěn v komoře a zda byla zjištěna hrobová konstrukce. Uváděny jsou i další milodary – keramika, nástroje, zbraně, ozdoby a součásti oděvu, koňský postroj, vůz, toaletní náčiní, nůž, masitý milodar, předměty s pravděpodobným kultovním významem – zaznamenáno je ale pouze zda byl daný milodar přítomen nebo nepřítomen, v poznámkách je potom uveden počet nádob, druhy zbraní, ozdob a nástrojů a kultovních předmětů. Rovněž je sledována přítomnost mohylového náspu.

Třetí tabulka představuje nádoby. Sledován je druh nádoby (koflík, džbánec, konvice apod.), dále materiál, ze kterého je nádoba zhotovena, případnou úpravu povrchu (tuhování, hlazení, leštění), výzdoba vně nádoby i výzdoba uvnitř, stav dochování (zda byla nádoba dochována celá nebo pouze fragment, popř. u keramických nádob potom zda byly dochovány ve střepech). Poloha v hrobě je určována podle světových stran, tzn. ve které části hrobu byly nádoby uloženy (např. východ, jihovýchod nebo střed). Uváděny jsou i rozměry nádob, a to výška, průměr ústí a průměr dna. Typ nádoby je uváděn u bronzových nádob, pokud byl udán. V poznámkách jsou doplňující informace, například pokud se nádoba našla v jiné nebo zda sama obsahovala jinou nádobku.

3 ÚLOHA PITÍ VE SPOLEČNOSTI

Alkohol, respektive alkoholické nápoje, představují kulturní artefakt, jenž se od ostatních artefaktů odlišuje specifickými vlastnostmi. Forma, ale i význam alkoholu jsou kulturně definovány (Mandelbaum 1965, 281; Dietler 1990, 359).

S pitím alkoholu je spojeno mnoho pravidel a kulturních definic. Určovány jsou jednak typ a množství vypitého nápoje, ale i míra konzumace, čas a uspořádání picích slavností, rituál provázející pití, pohlaví a věk účastníků hostiny nebo vhodné chování při různých událostech. Kulturní definice rovněž do jisté míry určují, jaký účinek bude mít alkohol na člověka – zda ho povzbudí nebo utlumí, zda vyvolá přátelskou náklonnost nebo agresi či zda pití alkoholu vyvolá pocit viny nebo potěšení. Studium picích zvyků jednotlivých skupin může tudíž odhalit mnoho jak o charakteristikách jednotlivých skupin, tak o sociální organizaci celé společnosti. Praktiky a zvyky spojené s pitím alkoholu je však nutné studovat v rámci celkové kulturní konfigurace (Mandelbaum 1965, 281, 282). Kulturní konfigurace zahrnuje motivace a cíle dané kultury, podle kterých si kultura vybírá a přizpůsobuje určité kulturní rysy (Benedict 1999). Kulturní konfiguraci je však velmi obtížné, ne-li nemožné, sledovat při studiu archeologických pramenů.

Jednou z mnoha funkcí picích slavností ve společnosti je usnadnění sociálních interakcí a uspořádání sociálních vztahů. Prostřednictvím picích praktik jsou upevňovány statutární rozdíly. Rozlišováno je jednak pohlaví účastníků, ale i věk nebo prestiž. Rozlišení je patrné podle množství vypitého nápoje (ženy většinou pijí méně než muži), posazení na slavnosti, pořadí servírování, picího náčiní nebo očekávaného chování (Dietler 1990, 364). V mnohých společnostech jsou picí události rovněž příležitost k setkání s lidmi mimo vlastní rodinu a k udržování sousedských vztahů (Dietler 1990, 362). Například lidé kmene Camba ve východní Bolívii, kteří jsou známi jako jedni z největších pijanů, za normálních okolností žijí izolovaně. Jedině při pitkách pořádaných o

víkendech se sekávají s ostatními lidmi mimo vlastní rodinu, kdy jsou schopní i několikrát upadnout do bezvědomí a po probuzení opět pokračovat (Mandelbaum 1965, 285 – 286).

3.1 Pohostinnost

Picí slavnosti jsou využívány v rámci tzv. instituce pohostinnosti, kdy vznikají vztahy reciproční povinnosti hosta vůči hostiteli. Tyto vztahy jednak podporují sociální solidaritu, zároveň ale mohou vznikat vztahy nadřazenosti a podřazenosti (pokud není pohostinnost oplacena). Prostřednictvím pohostinnosti může být tudíž uplatňována jednak institucionalizovaná politická moc, tak neformální moc (Mauss 1969, cit. v Dietler 1990, 361, 363 – 364). Pohostinnost může sloužit i k vytváření a udržování „sociálního kreditu“. Reciproční picí slavnosti vytváří často značné nároky na zdroje produktů, je pro ně potřeba určitý ekonomický nadbytek. Extrémním případem recipročních slavností jsou známé potlače, v méně extrémních formách se potom jedná o nárokování si statutu nebo ekonomickou kontrolu (Dietler 1990, 361 – 362).

Potlače jsou hostiny pořádané indiánskými kmeny ze severozápadního pobřeží Ameriky. Kultura původních obyvatel se zde rozpadla již ve druhé polovině 19. století, proto jsou o ní pouze omezené informace. Nejpodrobněji je známá kultura Kwakiutlů, žijících na ostrově Vancouver (Benedict 1999, 137). Potlače zde byly pořádány při různých příležitostech – například pokud získal muž důležité jméno, dále při svatbě, dosažení dospělosti vnuka, výzvě jiného náčelníka nebo při narození prvního dítěte (jako splátka za věno). U Kwakiutlů bylo hlavním smyslem hromadění majetku (ať už šlechtických titulů, výsadních práv nebo hmotného majetku) soupeření o postavení ve společenském žebříčku. Muži se navzájem obdarovávali, a pokud dotyčný nebyl schopen shromáždit dostatek majetku aby mohl vrátit dvojnásobek daru, klesl na společenském žebříčku (Benedict 1999, 144 - 147). Na potlačích pronášeli náčelníci proslovy, kde vychvalovali vlastní štedrost:

„Jsem velký náčelník, který lidi zahanbuje. Jsem velký náčelník, který lidi zahanbuje. Před naším náčelníkem se krčí hanbou. Před naším náčelníkem jimi lomcuje závist. Zakrývají si obličej, aby neviděli veliké skutky, které náš náčelník neustále koná po celém světě, pořádá jednu hostinu za druhou pro všechny kmeny.“

(Benedict 1999, 147)

Při potlačích se kromě výměn majetku pořádaly soutěže v ničení. Důležitý zde byl rybí tuk, který byl nabízen hostům a rovněž byl přiléván do ohně. Do ohně byl potom hostitelem házen shromážděný majetek, přičemž nejvyšší prestiž se dala získat zničením měděné destičky. Při ničení a rozdávání ovšem náčelník nesměl překročit určitou hranici, směl zničit jen tolik majetku aby nevedl své lidi do chudoby. Při překročení těchto hranic mu jeho kmenem byla odepřena podpora (Benedict 1999, 150 – 152).

3.2 Work-party feast

Další využití mají picí slavnosti při tzv. work-party feastech. Jejich princip spočívá ve shromáždění lidí na jeden den pro vykonání rozsáhlejšího díla. Na konci dne jsou potom účastníci pohoštěni na slavnosti jídlem a /nebo pitím. Work-party feast je využíván především ve společnostech bez institucionalizované politické autority a v předpeněžních společnostech, ale i ve společnostech s institucionalizovanou politickou mocí při tzv. *corvée labor* (Dietler 1990, 365). Prostřednictvím work-party feasts se rovněž prohlubují sociální rozdíly. Suroviny pro výrobu alkoholu jsou sice lokálně dostupné téměř všude, ale schopnost produkovat a ekonomicky využít alkohol je závislá na kapacitě substistenční produkce. Bohatší jedinci mohou pořádat větší work-party feasts, tudíž se jim zvýší zisky a cyklicky se jim zvyšuje výhoda (Dietler 1990, 367 – 369). Značnou roli v tomto procesu hraje fakt, že alkohol je většinou v tradičních společnostech vyráběný pro přímou spotřebu, ne pro skladování. Jeho ekonomická hodnota tedy nespočívá

v jeho vlastnictví nebo hromadění, ale v jeho konzumaci. Na druhou stranu výroba alkoholu umožňuje přeměnit nadbytek produkce nepřímo v různé hodnoty (ať už práci, prestiž, moc, manželky nebo trvanlivé hodnoty). Významný vliv zde může mít import trvanlivého alkoholu, který se dá skladovat, což může mít rozsáhlé důsledky při pořádání picích slavností a hromadění hodnot (Dietler 1990, 370).

U Keltů v Británii hrál alkohol důležitou roli při svatbách i při převzetí moci novým náčelníkem. Při inauguraci nového náčelníka představoval alkohol medium, skrz které byla moc přenesena na nového vládce, spolu s mocí bylo pomocí alkoholu přenášeno i schválení božstev. Rozhodující roli zde hrála i králova manželka, představující převtělenou bohyni země (Arnold 1999, 81).

3.3 Přejímání a změna picích zvyků

Picí zvyky a praktiky jsou úzce propojeny se sociální, ekonomickou i politickou složkou společnosti. Změny v těchto oblastech se proto odrážejí v picích zvycích a naopak změny v picích praktikách se mohou odrazit v různých stránkách společnosti (Dietler 1990, 373).

Při studiu akulturačních změn v picích zvycích jsou důležité tři otázky:

První otázkou je zda byl picí zvyk nebo nápoj importován do kultury s již ustálenými picími vzorci nebo do kultury, kde nebyl alkohol dosud známý. Ve společnostech kde nebyl alkohol znám je nápoj buď uveden do sociální role, kterou dosud zastávaly jiné substance podobné povahy, nebo může mít na společnost destruktivní účinky (např. u amerických Indiánů). Ve společnostech s již ustálenými picími zvyky probíhá postupná změna sociálních vztahů, problémy se ale mohou projevit až po delší době (Dietler 1990, 374 - 375).

Důležité je rovněž zda byl adaptován pouze nápoj, nebo byly spolu s ním adaptovány i kulturní praktiky a představy, popřípadě zda proběhla

pouze adaptace cizích praktik na domácí formy nápojů. V případě přijetí nového nápoje je významné zda a jak moc se liší do domácích forem, dále také jaký mají tyto rozdíly význam v rámci picích praktik. Důležitá je i otázka dostupnosti nápoje – pokud ho společnost není schopná sama vyrábět, ovlivní adaptace cizího nápoje i ekonomické a politické vztahy ve společnosti. Například ve společnostech s kmenovými náčelníky v čele může cizí nápoj narušit existující mocenské vztahy. Díky tomu že nová forma nápoje není závislá na produkci dochází ke změně ve způsobu zisku moci a prestiže, tudíž je oslabena stávající mocenská struktura (Dietler 1990, 375 – 376).

Při přejímání picích praktik záleží na tom, jak se definuje společnost, která praktiky přijímá. Pokud se definuje určitá skupina ve společnosti ve vztahu k jiným skupinám ve stejné společnosti, pravděpodobně si vybere náhodné prvky bez původního kontextu nebo významu. Naopak pokud se společnost definuje vzhledem k jiné společnosti, je pravděpodobné úplné napodobení zvyků. Svojí roli zde ovšem hraje geografická vzdálenost i sociální rozdíly. Přejaté formy nápojů, picího náčiní i zvyky je nutné studovat v rámci institucí, ideologie a zvyků společnosti která dané nápoje nebo zvyky adaptovala (Dietler 1990, 377 – 378).

Třetí otázkou je zda byl cizí nápoj přijat mezi domácí repertoár nápojů nebo zda je úplně nahradil, popřípadě zda nahradil domácí nápoje pouze při určitých příležitostech. Nový nápoj může sloužit k odlišení určité skupiny nebo vrstvy uvnitř společnosti. Pokud je nápoj snadno dostupný i ostatním skupinám, mohou být zavedeny určité omezující zákony nebo pravidla. Picí zvyky nebo praktiky se ovšem šíří snadněji než nápoj samotný, proto může nápoj zůstat statutárním odznakem, i když cizí picí zvyky jsou zařazeny mezi domácí praktiky nebo je úplně nahradí. Přijetí cizích picích zvyků nebo jejich prvků nepředstavuje pouhé kulturní výpůjčky nebo odraz sociálních změn, ale tyto změny může i urychlit (Dietler 1990, 379 – 381).

3.4 Přijímání picích zvyků v halštatské oblasti

V halštatské oblasti v Evropě již existovaly zavedené domácí nápoje a picí zvyklosti. Nasvědčují tomu archeologické nálezy - již minimálně od eneolitu jsou známy nálezy různých pohárků, džbánek, koflíků a jiných nádobek, které mohly sloužit k pití. Kromě toho existují zmínky antických autorů (Poseidonius, Diodorus, Plinius, Strabo) – ty se sice vztahují na mladší období, ale autoři se v nich zmiňují pohrdavě o keltském pivě, což naznačuje že pivo bylo v této oblasti domácím nápojem (Dietler 1990, 382).

Ve psaných pramenech se objevují dvě hlavní témata týkající se keltských picích zvyků. Jednak se autoři zmiňují o podílu krále nebo hrdiny na hostině (např. Phylarchus), druhým tématem je potom koncept pohostinnosti, který je již výše pojednán (Diodorus Sicilský nebo Caesar; Tierney 1960, cit. v Arnold 1999). Dalším společným rysem je líčení štědrosti jako hlavní vlastnosti náčelníka. Podrobný jídlu, pití a hrdinských pitek a bojů u Keltů poskytuje Athenaeův překlad čtyř výtahů z Knihy 23 od Poseidonia. Picí slavnosti a slavnosti vůbec zřejmě hrály u Keltů velmi významnou úlohu, což naznačuje fakt že pasáž o jídle a pití představuje nejobsáhlejší kapitulu z Poseidoniovy etnografie Keltů (Arnold 1999, 73).

Jak již bylo řečeno výše, tzv. feastingy umožňují sociální interakci a zároveň uspořádání sociálních vazeb a upevňování statutárních rozdílů. Stejně rozdělení je zmiňováno i v psaných pramenech. Například Athenaeus popisuje keltskou typickou picí slavnost (Tierney 1960, cit. v Arnold 1999). Účastníci slavnosti hodují v kruhu, kdy uprostřed sedí nejvýše postavená osoba, vedle něj potom další osoby rozdělené podle postavení. Statutární rozdělení je patrné i podle nápoje, kdy níže postavení účastníci pijí pšeničné pivo, zatímco elitní vrstva pije neřaděné víno importované z Itálie nebo z Marseille. K pití slouží společný šálek. Podobný zvyk je popisován i v Gododdinu. I když ale víno u Keltů postupně stále více získávalo na významu, nenahradilo zcela domácí pivo nebo medovinu, bylo pouze zařazeno mezi domácí nápoje (Arnold 1999,

75; Dietler 1990, 383). Medovina měla navíc vedle vína zřejmě podobně výsadní postavení, neboť včely ještě v té době nebyly domestikovány. Med byl získáván od divokých včel, což byla časově náročná a nebezpečná záležitost (Arnold 1999, 73, 75). Nicméně víno má několik základních charakteristik, které jej odlišují od domácích nápojů. Jedná se o exotický nápoj, dostupný pouze obchodem, což platí i o picích servisech ve kterých bylo podáváno. Rovněž v oblasti halštatských kultur chyběly úplné znalosti o výrobě i vhodných způsobech konzumace v původních kontextech. Víno rovněž představovalo trvalejší nápoj než domácí nápoje, proto ho bylo možné transportovat na větší vzdálenosti a skladovat delší dobu (Dietler 1990, 384). Stejný význam jako víno, tj. symbolické odlišení elitní vrstvy, ovšem měly pravděpodobně i nádoby, ve kterých bylo servírováno, vztahovaly se na ně stejná omezení nebo pravidla jako na luxusní nápoje. Naopak pokud byly dodávky importovaného nápoje nepravidelné nebo malé, měly význam statutárního odznaku spíše luxusní servisy, i když sloužily k pití domácích nápojů (Arnold 1999, 75; Dietler 1990, 385).

Další případ rozdělení rolí při feastingu nabízí zobrazení slavnostních scén na bronzových situlách. Zde jsou zobrazovány osoby v dlouhých pláštích, ležící na lehátkách a v ruce s miskou nebo jinou nádobkou. Vedle nich stojí další postavy, které nabírají nápoj z větších nádob a přelévají ho ležícím osobám do nastavených misek. Na jiných scénách je nápoj nabízen postavám sedícím na křeslech. Nejznámější je zobrazení na situle z Kuffarnu, podobné scény jsou i na situlách z Magdalensbergu. Rozlišení mezi jednotlivými osobami, snad související s odlišným postavením v rámci slavnosti, je patrné i při zobrazení oděvů. Zatímco některé osoby jsou zobrazeny v oděvu zdobeném plošným šrafováním nebo tečkováním, druhá skupina osob má oděv hladký, bez šrafování. Scény na situlách zobrazovaly různé hostiny, zápasy nebo průvody bojovníků. Zobrazované jsou ale i kultovní scény – zřejmě mezi ně patří dvě postavy u kotle, z nichž jedna přihazuje zrníčka, zatímco druhá se rukou dotýká nosu (snad se zhluboka nadechuje). Situly přidané

do hrobů pravděpodobně zobrazují hostiny na počest zemřelého (Kossack 1964, 96 - 98). Podobné scény jsou zobrazovány v Urartu nebo Asýrii. V trůnním sále krále Ašurbanipala II. v Kalchu (Nimrudu) je panovník zobrazován sedící nebo stojící uprostřed houfu postav, přičemž v ruce drží fiálu, do které mu služebník nalévá nápoj z koflíku s uchem zakončeným zvířecí hlavičkou, jaké jsou známé z archeologických nálezů. Vysocí úředníci mu prokazují úctu, zatímco okřídlení Geniové ukazují, že panovník je zástupce boha Aššura. Podobnost znázornění na situlách s předoasijskými výjevy navozuje domněnku, že obojí znázorňovalo podobnou myšlenku nesmrtelnosti zobrazeného vládce, tudíž že i scény na situlách souvisely s kultem zemřelého (Kossack 1964, 104 - 105).

3.5 Pohostinnost a reciprocita v písemných pramenech

V písemných pramenech také zmiňována výše pojednaná povinnost pohostinnosti a reciprocitu. Štědrost a pohostinnost jsou hlavními charakteristikami ideálního náčelníka, je to závazek náčelníka vůči lidem, kteří si ho zvolili do čela. Na oplátku za svojí štědrost a pořádané slavnosti je družina válečníků zavázána náčelníkovi poskytovat ochranu a podporovat ho. Na slavnostech však docházelo i ke vzpourám a převratům a k následnému zhroucení zavedeného systému. S podobným zhroucením je spojována situace v pozdně halštatském období kolem roku 400 p. n. l., kdy je v archeologických nálezech patrný zlom. Následkem přerušení obchodních cest z Massalie byl přerušen import luxusních předmětů do západohalštatské oblasti, což vedlo k oslabení existující politické autority (Arnold 1999, 78 – 80).

Podobný konflikt mohl nastat i při přijetí importovaných picích servisů a nápojů. Spolu s nápoji nebo servisy mohly být přijaty i cizí kulturní praktiky. Nové praktiky spolu se způsobem získání cizích nápojů (jejich dostupností) pravděpodobně narušily stávající politickou autoritu, což vedlo buď k jejímu oslabení nebo naopak upevnění. V případě středomořského vína je rovněž rozhodující fakt, že víno lze na rozdíl od domácího piva nebo medoviny skladovat delší dobu, tudíž bylo možné

vytvářet zásoby. Pokud byl navíc nápoj importován do společnosti bez institucionalizované politické autority a bez monopolu na obchod, mohli ho získat i jedinci kteří do té doby neměli přístup do elitní vrstvy. Mohli si dovolit pořádat slavnosti aniž by potřebovali dostatek nadproduktu pro výrobu nápojů, tudíž si mohli získat prestiž a politický vliv. To je zřejmě případ povodí dolní Rhône, kde na rozdíl od halštatské oblasti není patrná tak silná sociální stratifikace (Dietler 1990, 381 – 382, 388).

V archeologických nálezech je patrná změna co se týče skladby picích servisů. V období popelnicových polí jsou z bronzových nádob nalézány především koflíky s uchem, ojediněle potom cedníky a větší vědra. V době halštatské jsou čerpáčky často provázeny bezuchými miskami, časté jsou i konvičky se zvířecí hlavičkou spolu s koflíky. Na konci doby popelnicových polí se vyvíjí nový typ koflíků, a to s kulovitým tělem a esovitým uchem zakončeným zvířecí hlavičkou. Tyto koflíky se v době halštatské stávají jedněmi z nejčastějších v oblasti mezi Německým středohořím a Apeninami. Zajímavé je že koflíky se zvířecími hlavičkami na oušku nejsou nikdy provázeny cedníky, zato se nachází spolu s koňskými postroji spojovanými s thrácko-kimmerijským okruhem (Kossack 1964). Změna je patrná i co se týče materiálového složení – ve starším stupni doby halštatské jsou servisy složeny převážně z keramických nádob, oproti tomu v pozdním stupni již převažují nádoby bronzové. Zatímco G. Kossack (1964) tuto změnu vysvětluje změnou náboženských praktik, přiklání se B. Arnold k názoru, že změna byla způsobena změnou odznaků elity. Původní odlišovací znaky byly převzaty nižšími sociálními skupinami, elita si proto musela najít jiné odznaky. Změna v materiálovém složení picích servisů spolu s nárůstem importovaných nádob naznačují změny v picích zvyklostech i struktuře halštatské společnosti v západohalštatském okruhu (Arnold 1999, 73 - 74).

3.6 Symbolika

S pitím a picími praktikami jsou spojována určitá pravidla a představy. Zajímavý postřeh učinila B. Arnold (1999). V písemných pramenech se velmi často objevuje číselná symbolika, a to číslo 3 a jeho násobky, nejčastěji číslo 9. Symbol tři nebo devíti se objevuje při popisech různých banquetů, kdy je předepsán počet hodovníků, množství jídla a pití nebo doba, jakou trvaly přípravy na slavnosti i samotné trvání banquetu. Podobnou symboliku tři nebo devíti lze sledovat i v archeologických pramenech. Například pohřeb v Hochdorfu obsahoval devět rohů, devět táců a tři servírovací mísy, stejně tak hrob v Carminboef ve Švýcarsku obsahoval devět táců, v hrobě v Kappel am Rhein bylo nalezeno osm cist a jedno velké vědro (Arnold 1999, 76 – 78).

Další případ představuje symbolické spojení. Jako příklad lze uvést výzdobu situly ze Sanzena. Ta je tvořena scénami představujícími symboly plodnosti, jako jsou zobrazení mužů orajících pole nebo mužů a žen objímajících se na lehátku. Tyto scény jsou provázeny postavami s naběračkou v jedné a nádobou ve druhé ruce. Symbolická spojení s bohyní země jsou rovněž často zmiňována v psaných pramenech (Arnold 1999, 81).

4 STARŠÍ DOBA HALŠTATSKÁ

Jako starší doba halštatská je označováno období stupňů HaC a HaD1, v absolutních datech od roku 800 k roku 550 př. n. l. Pojmenování tohoto období jako halštatského pochází od stejnojmenné lokality Hallstatt v Solné komoře v Rakousku, kde bylo objeveno rozsáhlé pohřebiště. Označení halštatské období použil poprvé H. Hildebrand (Venclová 2008, 11, 26).

Ve starší době halštatské jsou rozeznávány dva hlavní okruhy, a to západohalštatský a východohalštatský (okruh popelnicových polí). Oba tyto okruhy zasahují na území Čech, přičemž do západohalštatského okruhu se řadí kultury bylanská (rozkládající se na území středních a severozápadních Čech) a halštatská mohylová v jižních a západních Čechách. Do okruhu popelnicových polí patří kultury slezskoplatěnická z východních Čech a billendorfská zabírající území severozápadních a severních Čech (Venclová 2008, 11). Východohalštatský okruh se rozkládá na území mezi řekami Sávou, Enží a Vltavou, horní Odrou, Moravou, Waagou a v Maďarsku Dunajem, což je zhruba území pozdně bronzových popelnicových polí. Západohalštatský okruh potom zabírá území od Enže a Vltavy k Saôně a od Alp na sever k Německému středohoří. Oba okruhy navazují na tradici předchozích kultur popelnicových polí, ale již se zde objevují nové prvky – např. pohřbívání pod mohylami, pohřby v dřevěných komorách s přidanými čtyřkolovými vozy a koňskými postroji nebo bronzové koflíky s prohnutým hrdlem (Kossack 1959, 1 – 2).

Bylanská kultura je dále dělena na tři skupiny – středočeskou, východočeskou a severozápadočeskou. Na základě nálezů přechodných forem keramiky se usuzuje na kontinuální vývoj bylanské kultury ze štítarské skupiny, o kontinuálním osídlení se uvažuje rovněž od stupně HaC do pozdně halštatského a časně laténského období. Z osídlení jsou známá nehrazená rovinná sídliště, ale i výšinná sídliště (Koutecký 2008, 46 – 48). Pohřebiště jsou situována na vyvýšených místech. Pohřby jsou

jednak kostrové, ale i žárové, vyskytnou se i vícenásobné pohřby. D. Koutecký rozdělil bylanské hroby do tří hlavních skupin (komorové hroby, jámové hroby, jamkové a popelnicové hroby). Některé hroby byly snad kryty mohylami, ty se však většinou nedochovaly, existují pro ně pouze nepřímé náznaky (Koutecký 1968).

Podle hrobových nálezů vyčlenil D. Koutecký (1968, 440 – 441) v rámci bylanské kultury tři fáze – starší, střední a mladší. Starší fáze zahrnuje stupeň HaC1. V tomto období jsou všechny hroby zhruba stejně velké, převážně kostrové. Keramické nádoby jsou zdobeny převážně vlešťováním, přičemž typová rozmanitost není příliš velká – hlavními tvary jsou kónické a amforovité misky, amfory, amforovité zásobnice a koflíky s uchem mírně vytaženým nad okraj. Ve středním období, datovaném do stupně HaC2, je již znatelná společenská diferenciace, kdy stoupá počet bohatých hrobů, přibývá ale i chudých hrobů, zatímco průměrné hroby ubývají. V hrobech jsou již častější zbraně nebo koňské postroje, přibývají rovněž nové keramické tvary (situly, nádoby na nožkách a dvojité a trojitě nádobky). Koflíky mají nyní vyšší hrdlo a ucho je vytaženo vysoko nad okraj, někdy je i zahrocené. V tomto období se rovněž rozvíjí malba na keramice – černě, žlutě nebo červeně jsou na nádobách vytvářeny geometrické vzorce, trojúhelníky nebo rosety. Mladší období zaujímá stupeň HaD. V tomto období mizí velké hroby, naopak přibývají hroby žárové, z kovových milodarů mizí zbraně. Keramické nádoby se postupně zaoblují, koflíky již mají ostře zahrocené ucho.

Halštatská mohylová kultura zaujímá území jižních a západních Čech. Co se týče kontinuity od pozdní doby bronzové v je v západních Čechách patrný zlom v osídlení, kdy jsou některá sídliště (výšinná i rovinná) opuštěna. Naopak v pohřbívání probíhal plynulý vývoj. V jižních Čechách není situace zcela jasná, kontinuita nicméně není vyloučena (Chytráček – Michálek 2008, 66). Naopak vývoj ze starší doby halštatské do období pozdního halštatu a časného laténu probíhal v západních Čechách kontinuálně a bez vnějších zásahů. V období pozdní doby halštatské se potom objevují ploché žárové hroby a hradiště (Šaldová

1968, 319). Stejně jako v bylanské kultuře jsou i z halštatské mohylové oblasti známá rovinná i výšinná sídliště. Rovněž pohřební ritus je jak kostrový, tak žárový, pohřby jsou potom kryty mohylami. Hroby halštatské mohylové kultury jsou rozděleny do několika typů – komorové hroby, velké hroby čtvercového, obdélníkového nebo oválného půdorysu a malé zahloubené hroby (Chytráček – Michálek 2008, 66, 78 - 82). Halštatská mohylová kultura v jižních i západních Čechách má blízké vztahy k území severovýchodního Bavorska, obě oblasti jsou dokonce spojována v jeden celek. Blízké kontakty měla halštatská mohylová kultura i s bylanskou kulturou ze středních Čech, uvažuje se i o vlivu bylanské kultury na vznik halštatské mohylové kultury, především díky přesunu centra osídlení v tomto období z oblasti Domažlicka na severovýchod na Plzeňsko a Rokycansko (Šaldová 1968, 319 – 321, 328).

Oblast východních Čech zaujímal slezskoplatěnická kultura. Ta se zde vyvíjela od stupně HaB až do pozdně halštatského, popř. časně laténského stupně. Do sledovaného období (tj. HaC – HaD1) spadá její III. stupeň. Na rozdíl od bylanské a halštatské mohylové kultury náleží kultura slezskoplatěnická k východohalštatskému okruhu, k okruhu popelnicových polí. Na západním okraji jejího území, konkrétně na Poděbradsku, Nymbursku a částečně na Čáslavsku a kolínsku, je patrná kontaktní zóna s bylanskou kulturou. V této zóně jsou nálezy obou kultur smíšené, takže není možné kulturně rozlišit nálezy slezskoplatěnické kultury od nálezů kultury bylanské. Z osídlení jsou známy rovinné areály, zjištěny byly rovněž výšinná hrazená sídliště, stopy osídlení byly objeveny i na skalních převisích, na plošinách a v jeskyních (Vokolek 1999, 6; Vokolek 2008, 84 –85). Pohřebiště se rozkládají většinou na vyvýšených místech, blízko sídlišť. Pohřby III. stupně se často nacházejí na pohřebištích pokračujících již od předchozích dvou stupňů, s nimiž tvoří jeden celek (Vokolek 1999, 6). Pohřby slezskoplatěnické kultury jsou výhradně žárové, a to buď popelnicové nebo jámové. Někdy jsou v hrobových jámách nalézány kúlové jamky, které jsou interpretovány jako pozůstatky dřevěné konstrukce nebo pozůstatky po márách. Podle

pravidelného umístění nádob do obdélníku je usuzováno na existenci schránky. Dřevěné schránky z prken byly objeveny například v Kostelci nad Orlicí, zde se ale nejedná o dřevěné komory známé z Moravy nebo ze Slezska. Slezskoplatěnické mohyly byly podle nových výzkumů vykrádány, a to jak krátce po pohřbu, tak i v pozdějších obdobích. Doloženo je vyloupení mohyly 50 v Kostelci nad Orlicí, kde byl zjištěn zásah přímo k urně, která byla ukradena (Vokolek 1999, 7). Existují domněnky o původním překrytí některých hrobů mohylami, především v případě hrobů ohrazených žlabem nebo hrobů které jsou od sebe značně vzdáleny. U plochých hrobů jsou nalézány kulevé jamky, což naznačuje označení hrobů vztyčeným kulem (Vokolek 2008, 93 – 97).

Poslední kulturou známou z Čech je billendorfská kultura. Ta je rozšířená především v Sasku a Lužici, zasahuje ale i do Čech. Znamé jsou především nálezy z hrobů, které jsou výlučně žárové. Nálezy billendorfské kultury jsou známy především ze severozápadních Čech (Děčínsko, Duchcovsko, území od Ústí nad Labem po Chomutov), ojedinělé nálezy jsou známy i z kultury bylanské. Z Čech je známá pouze billendorfská keramika, a to amfora, džbánec, mísa, hrnec, koflík a miniaturní nádobky (Koutecký – Vokolek 2008, 97).

Halštatskými nálezy na území jižního Bavorska se zabýval G. Kossack (1959). Sídliště se rozkládala ve vlhkých i zcela suchých oblastech, klima tedy zřejmě nehrálo důležitou roli při volbě polohy osídlení. Obecně se však sídliště nacházejí především v údolí Dunaje, zatímco v ostatních oblastech jižního Bavorska převládají hrobové nálezy. Ze sídlištních lokalit jsou známy dvorce, menší osady nebo rozsáhlejší sídliště v místech obchodních křižovatek (Kossack 1959, 59, 72, 114). Pohřebiště byla zakládána blízko sídlišť, často jsou od nich oddělená vodním tokem. Hroby tvořily součást pohřebišť z doby popelnicových polí, kde se soustředily na okrajích (ale pouze ve starším stupni HaC), nebo byly seskupeny na samostatných menších pohřebištích. Pohřební ritus je zde stejně jako i v jiných oblastech halštatské kultury kostrový i žárový. Pohřby jsou kryty mohylou, přičemž ve stupni HaC obsahovaly mohyly

vždy jen jeden hlavní pohřeb, od stupně HaD se potom objevují i pohřby sekundární (Kossack 1959, 62 – 68, 83, 118). G. Kossack rozdělil hroby podle výbavy do dvou hlavních kombinačních skupin, a to hroby se zbraněmi, koňskými postroji a vozy, druhou skupinu potom tvoří hroby beze zbraní, vozů a koňských postrojů. Obě skupiny jsou dále rozděleny na další podskupiny. Každou podskupinu potom datoval do jednotlivých stupňů HaC1 – HaD2, přičemž hroby druhé skupiny bez koňských postrojů, zbraní a postrojů datoval převážně do stupňů HaD1 a HaD2 (Kossack 1959, 16 - 32). Zajímavý je nárůst sídlištních nálezů z období HaD oproti stupni HaC, kdy se osídlení rozšiřuje i do předtím neobydlených oblastí. G. Kossack tento jev interpretuje koncentrací osídlení do určitých oblastí spíše než zvýšením počtu obyvatel. Další vysvětlení nabízí vznik nových obchodních tras na počátku stupně HaD mezi Dürrnbergem, nově vzniklými centry v jihovýchodní a severozápadní alpské oblasti a oblastí Salzburgu (Kossack 1959, 62 – 68, 83).

5 POZDNÍ DOBA HALŠTATSKÁ A ČASNÁ DOBA LATÉNSKÁ

Jako pozdní doba halštatská a časná doba laténská je označováno období stupňů HaD2-3 až LtA. Datovány jsou zhruba do období 550 až 400/380 p. n. l. (Venclová 2008, 26). V této době již nejsou patrné rozdíly mezi jednotlivými kulturami, nicméně je předpokládáno pokračování předchozí halštatské kultury (Šaldová 1968, 318). V období pozdního halštatu a časného laténu začaly intenzivní kontakty se severní Itálií. Odtud byly vyváženy bronzové nádoby do jihozápadního Německa, oblasti středního Rýna, východní Francie nebo Belgie, druhým směrem proudily importy přes východní Alpy do oblasti Saluburgu, Salzachu, Innu a do Čech, a to především od počátku 5. století p. n. l. (Chytráček 1983). Z osídlení jsou v Čechách známá nehrazená rovinná sídliště, malé hrazené dvorce i výšinná sídliště, a to opevněná i neopevněná. Hradiště se ovšem nevyskytují ve východních Čechách, kde zanikla již koncem stupně HaD1 (Venclová 2008, 100 – 105). Od počátku 5. století p. n. l. je

na území halštatské kultury patrný přesun mocenských center, jsou postupně opouštěna dosavadní sídla, naopak je znatelný rozmach osídlení v oblastech s dosud okrajovým významem (Chytráček 1983, 439 – 440).

Pohřební ritus je v tomto období převážně žárový, kostrové pohřby se objevují pouze v komorových, tzv. knížecích hrobech pod mohylami. Z předchozího období pokračuje pohřbívání pod mohylami, které ale postupně končí v průběhu časného laténu (stupně LtA). Již od stupňů HaD2-3 jsou již známé ploché žárové hroby, které jsou seskupeny na samostatných pohřebištích. Některé nálezy nasvědčují existenci i plochých kostrových hrobů již ve stupni LtA. Žárová pohřebiště se vyskytují především v jižních Čechách, v západních Čechách převládají mohylové pohřby. Plochá pohřebiště se objevují i ve středních, severozápadních nebo východních Čechách (Venclová 2008, 137 – 145). Ploché žárové hroby byly označeny různými pojmy, jako cítilibský typ v bylanské kultuře, turnovský typ v platěnické kultuře nebo hořejanský typ v halštatské mohylové kultuře. V západních Čechách je patrná kontinuita od starší doby halštatské co se týče pohřbívání pod mohylami, ale i plochých žárových hrobů (Šaldová 1971, 1; Šaldová 1968, 319 - 320). Oproti tomu v bylanské kultuře není kontinuita doložena (Chytráček 1983, 439). Ploché hroby se vyznačují jednotnou, jednoduchou výbavou, nejčastěji jednou nebo dvěma keramickými nádobami, přičemž nádoby byly do hrobů častěji dávány rozbité. Rovněž kovových milodarů je zde relativně málo, občas se naleznou i zvířecí kosti. Rozlišovány jsou dva hlavní typy žárových hrobů, a to jamkové hroby a hroby uložené na úrovni terénu. V. Šaldová kromě toho vydělila na pohřebišti v Nynicích ještě třetí typ, a to hroby uložené do země v nádobě. U některých hrobů bylo zjištěno označení stélou. Ze středních a severozápadních Čech jsou známé většinou jamkové hroby, uložené v popelnici nebo prosté zemi, překryté kamenným krytem nebo plochým kamenem. Stejně tak ve východních Čechách byly hroby uloženy v jamce v popelnici nebo pouze v zemi, vyznačují se však velice chudou výbavou (Šaldová 1971,

Venclová 2008). Ke zlomu dochází na konci stupně LtA. V průběhu 4. století p. n. l. (stupně LtB) jsou opuštěna výšinná opevněná sídla a přerušeno pohřbívání na existujících pohřebištích. Stejně tak zaniká obchod se Středomořím přes Alpy. Tyto události jsou dávány do souvislosti s tzv. keltskou expanzí (Chytráček 1983, 444 – 445).

6 SPOLEČNOST

Společnost doby halštatské byla pravděpodobně silně diferenciovaná. Nasvědčují tomu především hrobové nálezy, kdy se objevují jak nákladné pohřby v komorách, vybavené čtyřkolovými vozy, koňskými postroji, šperky, zbraněmi i luxusními importovanými předměty, na druhé straně se zde potom nacházejí hroby s velmi chudou výbavou v prostých hrobových jámách.

Hroby bylanské kultury se zabýval D. Koutecký (1968). Rozdělil je do dvou hlavních skupin, a to velké bohaté komorové a menší chudé hroby. Velké hroby dále rozdělil do tří kombinačních skupin podle výbavy. První skupinu tvoří hroby s největšími komorami (s delší stěnou dlouhou 405 až 540 cm, hluboké zhruba od jednoho do tří metrů), přičemž komory byly vybudované ze dřeva. Pohřby jsou kostrové, a to mužské, občas se vyskytnou i vedlejší žárové nebo kostrové pohřby. Výbava je tvořena vozy, koňskými postroji, dále masitým milodarem (vepř) s železným nožem, tzv. mondidolem, zbraněmi, ozdobami a keramickými nádobami. Tyto hroby by bylo možné připsat kmenovým náčelníkům nebo vojenským vůdcům (Koutecký 1968, 442 – 443, 477).

Druhou skupinu velkých hrobů představují hroby s koňskými postroji. Výbavu dále tvoří zbraně, keramické nádoby, občas se naleznou kosti vepře s nožem, vzácné jsou zde ozdoby a mondidoly. Co se týče pohřebního ritu opět převažují kostrové pohřby, ke kterým jsou někdy přidány vedlejší žárové nebo kostrové pohřby. Tyto hroby jsou připisovány jezdcům, členům vojenských družin (Koutecký 1968, 444 – 445, 477).

Třetí kombinační skupina je tvořena hroby velkých rozměrů, ale s chudou výbavou. Tyto hroby byly pravděpodobně připravené pro pohřeb významného jedince, který zde ale nakonec pohřben nebyl, nebo jde o hroby vyloupené již krátce po pohřbu. Vyloupení nasvědčují nálezy zlatých plíšků v hrobech s jinak velmi chudou výbavou. Pohřební ritus je opět převážně kostrový, výbavu potom tvoří převážně keramika, jen ojediněle byly zjištěny mondidoly, kosti vepře s nožem nebo ozdoby (Koutecký 1968, 447 – 448).

Menší chudé hroby jsou rozděleny do dvou skupin. První skupinu představují větší hroby s bohatší výbavou. Opět zde převažuje kostrový ritus, přibývá ale žárových pohřbů, vyskytnou se rovněž i birituální pohřby jako u velkých hrobů. Z výbavy se již nevyskytují vozy, koňské postroje, zbraně ani mondidoly. Přidávány byly kosti vepře s nožem (někdy i samostatně pouze nůž nebo vepř), ozdoby a větší množství keramických nádob. Druhá skupina potom představuje nejchudší hroby nejmenších rozměrů. Co se týče pohřebního ritu je zde celkem vyrovnaný poměr mezi kostrovými a žárovými hroby. Výbavu zde rovněž tvoří kosti vepře a nůž, většinou jsou ale nacházeny samostatně, dále se zde nacházejí keramické nádoby, vzácně jsou přidány kovové milodary jako kapesní nože nebo ozdoby. Hroby první skupiny zřejmě patřily svobodným obyvatelům beze zbraní, druhá skupina potom patřila nejchudší vrstvě společnosti nebo části podrobeného staršího obyvatelstva (Koutecký 1968, 449 – 450, 477).

V bylanské kultuře tedy existovala silně diferenciovaná společnost, kdy na základě hrobových nálezů lze rozlišit vrstvu kmenových náčelníků, jezdců, neozbrojených členů společnosti a nejchudších obyvatel. Bylanská kultura je označována jako protokeltská, zřejmě se ale nejednalo o etnicky jednotné obyvatelstvo, jak naznačují rozdíly v hrobové výbavě (absence mondidolů a masitých milodarů v nejchudších hrobech; Koutecký 1968).

Stejně tak ve slezskoplatěnické kultuře je patrné vydělení vrstvy jezdeckých bojovníků, pohřbených se zbraněmi a koňskými postroji pod mohylami v dřevěných schránkách nebo rakvích. Na rozdíl od bylanské kultury zde ale nebyly zjištěny dřevěné komory. Slezskoplatěnická kultura měla kontakty jak se sousední bylanskou kulturou, tak s jižními oblastmi. Kontakty s jižními oblastmi jsou doloženy na některých typech výzdoby – např. plastická žebra jsou odvozována od severoitalské kultury Este, plastické spirály rovněž odkazují na jihovýchodní oblasti. Na rozdíl od bylanské kultury zde jsou však vzácné bronzové nádoby (Vokolek 1999).

Rozdíly co se týče pohřebního ritu byly zjištěny také v halštatské mohylové kultuře. Známý je v této kultuře jak kostrový, tak žárový pohřební ritus. Hroby se zde nacházejí jednak velké komorové, ale i velké hroby na úrovni obdélníkového, čtvercového nebo oválného půdorysu, naleznou se zde rovněž malé zahloubené hroby (Chytráček – Michálek 2008, 78 – 82). Všechny tři uvedené typy hrobů byly zjištěny na pohřebišti v Nynicích. Nejčastější zde byly velké hroby na úrovni, které byly zároveň největší. Pod vlastním pohřbem s milodary se rozkládalo ohniště, které často zabíralo větší plochu než vlastní pohřeb, proto se u těchto pohřbů uvažuje o kremaci na místě. Výbava byla tvořena keramickými nádobami, častější jsou zde kovové milodary (především nože). Objeveny zde byly i dva komorové hroby tvořené obdélníkovými jámami zavalenými kameny. Výbavu tvořilo větší množství keramika (15 a 45 kusů), kromě jiného velké zásobnice rozložené podél východní stěny komory, kolem nich a uvnitř pak byly rozloženy různé malé nádoby. Malé zahloubené hroby byly potom tvořeny malou jamkou, ve které se nacházelo několik nádob (do 10 kusů). Ve všech třech skupinách byly žárové pohřby buď uloženy v nádobě, rozptýleny po celém hrobě nebo uloženy na hromádce (Šaldová 1968).

Rovněž v sousedním Bavorsku je patrné podobné rozdělení hrobů podle výbavy. G. Kossack v jižním Bavorsku podobně jako D. Koutecký v bylanské kultuře vyčlenil kombinační skupiny hrobů, a to hroby se zbraněmi, koňskými postroji a vozy a hroby bez vozů, zbraní a koňských

postrojů. První skupinu dále rozdělil na tři hlavní podskupiny – hroby s meči, koňskými postroji a hroby s kopími nebo sekáči. Druhou skupinu tvoří hroby se součástmi oděvu, s ozdobami, dále se součástmi oděvu i ozdobami a hroby s bronzovými nádobami. Uvedené podskupiny jsou ještě dále rozděleny (Kossack 1959, 16). Hroby druhé hlavní skupiny jsou datovány převážně do mladšího stupně starší doby halštatské (HaD1-2), zajímavý je zde celkem vzácný výskyt keramických nádob (Kossack 1959, 31, 34). Z hrobů s meči jsou nejčastější hroby s železnými meči a koňskými postroji, kde se jen ojediněle naleznou součásti oděvu. Další dvě skupiny představují hroby se samostatnými meči (bronzovými i železnými) a hroby s meči a součástmi oděvu. Další milodary v těchto hrobech představují keramické nádoby, naleznou se zde i nádoby bronzové. Hroby s nákladnými koňskými postroji, popř. i s vozy a součástmi oděvu, se inventářem neliší od hrobů s meči a koňskými postroji, pouze se zde nevyskytují zbraně, podobně je tomu i u některých hrobů s jednoduchými koňskými postroji (Kossack 1959, 18 – 24). Nebyly zde ovšem objeveny dvorce, kde by sídlili kmenoví náčelníci (jako například Heuneburg nebo Klein Klein), proto je usuzováno na existenci menších soběstačných rodinných skupin, není ale vyloučeno že zde v tomto období nebyli kmenoví vůdci (Kossack 1959, 114 – 115). Na existenci vyčleněné vyšší společenské vrstvy zde ale ukazují nálezy bohatě vybavených hrobů s vozy, železnými meči a koňskými postroji. Zatímco v Čechách nebo v severním Bavorsku jsou tyto hroby známy již ze staršího stupně HaC, v jižním Bavorsku se objevují až později, ve stupni HaD. Další skupinu představují hroby s meči, které se od sebe neliší co se týče množství výbavy. Ty G. Kossack přisuzuje vyšší vrstvě svobodných obyvatel (Kossack 1959, 124 - 125).

V souvislosti se sociální strukturou společnosti doby halštatské se uvažuje o rozpadu rodové společnosti a nástupu tzv. vojenské demokracie. Jako příklad je uváděno Řecko období 11. – 9. století p. n. l. V té době zde byla rozvinutá metalurgie bronzu a železa, specializovaná řemeslná výroba a rozvinutý směnný obchod. Základním prvkem politické

moci byla agora, což bylo shromáždění všech svobodných mužů. V čele agory byla geruzia, tvořená stařešinami a kmenovými náčelníky. V době válek apod. byl na určitou dobu volen basileus (vojenský náčelník), který kolem sebe shromažďoval vojenskou družinu. K homérskému Řecku 11. – 9. století p. n. l. je přirovnávána situace ve středních a severozápadních Čechách v 7. – 5. století p. n. l. Naznačuje tomu vydělení vrstvy válečníků-jezdců patrné podle hrobových nálezů a současně i rozvoj řemesel, u kterých se předpokládá oddělení od zemědělské výroby. Rovněž se rozvíjí obchod, jak naznačují luxusní importované předměty (především bronzové nádoby) ze Středomoří, nalézané v hrobech (Koutecký 1968). Jak již bylo řečeno výše, vrstva jezdců byla vydělena i ve slezskoplatěnické kultuře (Vokolek 1999). Podobně v jižním Bavorsku existuje skupina hrobů s železnými meči a koňskými postroji, které jsou všechny stejně bohatě vybavené (Kossack 1959).

Stejně tak v pozdní době halštatské a časně době laténské je podle archeologických pramenů patrná vyčleněná vrstva elity. Znatelnější je diferenciace v osídlení, kdy jsou již oproti předchozímu období známé i hrazené dvorce (Venclová 2008). Při výzkumu sídliště v Plzni-Roudné byl v chatě 520/78 objeven zlomek napodobeniny řeckého kyliku. Kromě něj zde bylo objeveno několik stovek střepů, kromě jiného i z picích nádob a jemné keramiky. Dům tedy zřejmě patřil osobě s vedoucím postavením, která v domě mohla pořádat picí slavnosti pro obyvatele osady (Bašta – Baštová – Bouzek 1989, 475). Vrstva elity je ale znatelná především na základě nálezů bohatých knížecích pohřbů s nálezy servisů importovaných etruských picích nádob. Z Čech lze uvést například Hradiště u Písku, Chlum nebo Hořín (Michálek 1977, Chytráček 1983).

V sousedním Německu jsou od 6. století p. n. l. knížecí bohaté pohřby vybaveny i picími rohy – nejznámější z nich je asi hrob z Hochdorfu, kde bylo na stěně pověšeno devět rohů. Vedle picích rohů odtud pochází unikátní nález bronzového kline. Zvyk hodovat v leže na lehátku pochází z oblasti Íránu z prostředí kočovníků. V 7. století byl převzat Asyřany, Médy a Lýdy, kde na lehátku hodovala nejvyšší

společenská vrstva. Odtud se kline dostalo do Řecka a řeckých kolonií. V 6. století převzali od Řeků zvyk hodování na kline Etruskové, v této době je rovněž lehátko zobrazováno na situlách (Krauße 1993, 188 – 190). V Řecku sloužilo kline jednak při symposiích, ale i při pohřebních obřadech, kdy na něm byl mrtvý napřed vystaven a pak přenesen k hrobu. Rovněž jsou známá zobrazení pohřebních hostin, kde mrtvý hoduje na lehátku (Musil 1994, 49). Kline z Hochdorfu však není přímým importem, původní řecká kline byla vyrobená celá ze dřeva a neměla boční opěrky. Dřevěná kline byla zjištěna v Aspergu „Grafenbühl“, Herbertingen-Hundersingen („Gießübel-Talhau“) nebo Ludwigsburgu – „Römerhügel“ – u těchto nálezů se pravděpodobně jednalo o řecký import (Krauße 1993, 188 – 190).

Otázka původu picích rohů je však složitější. V lužické kultuře byly rohy známé již dříve, avšak až od pozdní doby halštatské se objevuje zvyk přidávat do hrobů picí rohy zdobené kováním jako odznaky vyššího společenského statutu. Původ picích rohů je odvozován od Skytů, ale proti tomu hovoří hned několik faktů – jednak jsou rohy z kurganů mladší než hochdorfské nálezy (většinou patří až do 4. století p. n. l.), skytské rohy jsou dále známé pouze z Černomoří, úplně chybí v západnějších oblastech. Kromě toho jsou skytské rohy ze silného zlatého nebo stříbrného plechu, zatímco keltské jsou okovány pouze tenkou kovovou folií a mají navíc háčky nebo poutka. Další předlohu lze ale hledat v Řecku a Etrurii. V Řecku byly picí rohy používány při tzv. komos (průvody na symposia), známá jsou jejich zobrazení ve vázovém malířství, na reliéfech nebo v etruských malbách. V 6. století p. n. l. jsou na černofigurové keramice zobrazeny picí rohy pověšené na stěnách nad kline, což nabízí paralely k hochdorfskému nálezů. Spíše než o přímý skytský původ lze tedy mluvit o zprostředkování jak zvyku hodování na kline, tak i picích rohů přes Řecko (Krauße 1993, 190 – 197).

V souvislosti se společenským postavením pohřbených jedinců jsou zmiňovány rovněž i nákladné picí servisy, které jsou chápány jako odznaky vyššího statusu (Kolář 2007, Arnold 1999 aj.). Honosné picí

nádoby ovšem nejsou nalézány ve všech bohatých hrobech, zřejmě tedy měly zvláštní význam v rámci vyjádření sociálního statutu. Možná by tedy bylo vhodnější pojem „knížecí pohřby“, používaný pro všechny bohaté hroby, vztahovat pouze na hroby vybavené kompletními picími servisy (Arnold 1999, 88). Stejnou možnost připouští i G. Kossack (1964) při studiu nálezových kontextů koflíků s uchem zakončeným zvířecí hlavičkou. Ty se nachází v hrobech s koňským postrojem, vozem a mečem. Ovšem ne každý hrob s vozem, postrojem nebo mečem obsahoval takový koflík, proto se nabízí otázka vydělení zvláštní sociální vrstvy mezi jezdci. Ta se odlišovala od ostatních obyvatel přidáním postroje do hrobu, zároveň se však od ostatních jezdců odlišovali specifickými picími zvyky (Kossack 1964, 103).

Nákladné pohřby pod mohylami, stejně jako rozsáhlé fortifikace jako například Heuneburg, byly vybudovány skupinou lidí, nikoliv jednotlivci. Rovněž stavbu bylanských komorových hrobů spojuje D. Koutecký s dílem organizované skupiny lidí. Nabízí se zde tedy domněnka, že již v době halštatské byl již využíván princip tzv. work-party feastu popsany výše (Arnold 1999, 80; Koutecký 1968, 436).

7 KERAMIKA

Z bylanské kultury jsou známy nádoby jak keramické, tak bronzové. Keramické nádoby jsou rozděleny do 12 typů – amforovitá zásobnice, klasická amfora, široká amfora, terina, amforovitá miska, talíř a talířovitá miska, koflík, hrnec, situla a situlovité tvary, nádoby na nožce, mísy a misky a dále zvláštní tvary (Koutecký 2008, 49 - 51). V Bylanech u Českého Brodu byl v hrobě 7/1 prý nalezen dutý keramický hrot rohu neznámého účelu, který se však ztratil (Koutecký 2003, 17). Keramika je rozdělena do dvou hlavních skupin, a to sídlištní a slabě vypálenou funerální keramiku. Povrch nádob je někdy hlazený nebo drsněný, objevuje se i černý, červený nebo bělavý nátěr. Nádoby bývají rovněž tuhované, ať už souvisle na větších plochách nebo jsou tuhováním

provedeny různé ornamenty. Výzdoba kromě tuhování provedena i rytím, vlešťováním nebo malováním, plastickou výzdobu tvoří lišta na plecích, důlky, pupky, vrypy nebo žlábký. Výzdoba je uspořádána do bohatých geometrických ornamentů (Koutecký 2008, 49 - 51).

Keramika halštatské mohylové kultury je stejně jako bylanská rozdělena do dvou hlavních skupin, a to sídlištní a pohřební, oproti bylanské keramice je však méně často a ne tak bohatě zdobená (Chytráček – Michálek 2008, 70). Bezpečně určená jako halštatská je pouze hrobová keramika, v sídlištní keramice se objevují stejné tvary od pozdní doby bronzové až do pozdní doby halštatské (Šaldová 1968, 321). Rozlišováno je celkem 12 základních typů – amforovité zásobnice s hladkým hrdlem, amforovité zásobnice se žlábkovaným hrdlem, amfory, hrncovité nádoby, hrnky, situly a situlovité nádoby, mísovité nádoby, mísy a misky, talíře, koflíky, miniaturní nádobky a zvláštní tvary (nádoby na nožkách, vaničkovité misky nebo trojitě nádobky) (Chytráček – Michálek 2008, 70).

K pití sloužily s největší pravděpodobností koflíky, snad i situly. Situlovité nádoby a situly jsou považovány za napodobeniny bronzových situl z jihu, známé jsou i z bylanské nebo slezskoplatěnické kultury. Malé situlky byly například nalezeny v Hájků u Štáhlav, Újezda u Radnic nebo z Nynic. Koflíky jsou opatřeny uchem, které je někdy vytažené do růžků. Koflíky se zahroceným dnem se kontinuálně vyvíjí od pozdní doby bronzové, jejich původ je potom odvozován ze západních kultur (podobné jsou známé například z jižního Bavorska, Horní Falce nebo Württemberska; Šaldová 1968, 339 – 340, 345 - 346).

Výzdoba halštatské mohylové keramiky je opět geometrická, západočeská keramika je ale zdobená jinak než keramika jihočeská. Na západočeské keramice jsou rytím, šrafováním nebo tuhováním provedeny motivy klikatek, trojúhelníků nebo složitější hvězdicovité vzory. Rytá výzdoba klikatkami, trojúhelníky nebo hvězdicovitými vzory je společná pro halštatskou mohylovou, bylanskou nebo horákovskou kulturu i pro

kultury na území Bavorska. Někdy se objeví vtačované důlky, od přelomu stupňů HaC a HaD1 se potom přidává i výzdoba ozubeným kolečkem. Na nádobách se rovněž objevuje černě malovaná výzdoba na červený podklad svislými nebo šikmými pruhy, kruhovými body nebo trojúhelníky. Malba představuje nový prvek oproti předchozímu období, její původ je hledán v západní skupině jihoněmeckých polí doby bronzové, odkud se ve stupni HaC rozšířila na východ do jižního Bavorska, Horního a Dolního Rakouska, na jižní Moravu, jižní Slovensko, západní Maďarsko, do Čech a Slezska. Malovány jsou místní ornamenty na domácí druhy keramiky. Od předchozího období pokračuje výzdoba girlandami, objevují se i obloučky posazené samostatně nebo ve skupinách. Nový motiv představuje meandr, který byl převzatý ze západních oblastí. Meandr se ale na nádobách objevuje pouze v přechodné kostelické fázi a na počátku stupně HaC. Pro jihočeskou skupinu jsou charakteristické ryté meandry nebo tzv. sluníčka zevnitř i vně nádob. Rovněž i zde se objevuje malování, a to červenou, černou nebo bílou barvou. Typické jak pro jihočeskou tak pro západočeskou skupinu halštatské mohylové kultury je vlasové šrafování, které na nádobách vytváří různé hvězdicovité vzory. Vyvíjí se až ve stupni HaC, v pozdně halštatském období potom přechází v klasické šrafování. Tento typ výzdoby je vzácný mimo území halštatské mohylové kultury (Chytráček – Michálek 2008, 70, Šaldová 1968, 348 - 355).

V. Šaldová (Šaldová 1968) rozdělila keramiku halštatské mohylové kultury do dvou fází – starší a mladší. Ve starší fázi pokračují tvary z předchozího období – koflíky se zahroceným dnem, velké nádoby se žlábkovaným hrdlem, nádoby s kuželovitým hrdlem, hrnce s uchem nebo bez ucha a mísovité nádoby. Novým tvarem jsou potom talíře. Z výzdoby se objevuje rytí, žlábkování, důlky, girlanda a meandr. Ve starší fázi již začíná vlasové šrafování a rosetky, rovněž se objevuje malování. V mladší fázi již nastupují nové tvary jako kulovité nádoby, nádoby s esovitou profilací, misky s lomenými stěnami nebo situlky, již se ale neobjevují talíře a žlábkované nádoby. Nádoby jsou oproti starší fázi

bohatěji zdobené, častý je především hvězdicovitý ornament. V mladší fázi končí svůj vývoj girlanda a meandr. Přejít mezi oběma fázemi je plynulý, do následujícího pozdně halštatského období potom pokračují téměř všechny tvary i výzdoba (kromě talířů, žlábkovaných nádob, koflíků se zahroceným dnem, z výzdoby potom končí girlanda a meandr). Rozdělení na dvě fáze je patrné i co se týče pohřbívání, kdy pro starší fázi jsou typické komorové hroby, pro mladší malé hlubinné hroby. Oba stupně jsou datovány do stupně HaC (Šaldová 1968, 356 - 358).

Zajímavé je rozložení nádob v hrobech, kdy se často vyskytují velké nádoby v řadě podél východní stěny hrobu orientované S-J, kolem nádob a uvnitř potom bývají rozloženy mističky nebo koflíky. Toto uložení bylo zjištěno například v Nynicích (Šaldová 1968) nebo Hájku u Štáhlav (Jílková – Rybová – Šaldová 1959).

Rovněž ve slezskoplatěnické kultuře je známa jednak sídlištní keramika, jednak i keramika pohřební. V rámci sídlištní keramiky je rozlišováno šest základních skupin – amforovité zásobnice s široce rozevřeným okrajem, amforovité nádoby bez uch, tzv. květináče, koflíky, misky a mísy a ostatní tvary (cedníky, vykuřovadla). Ve valné většině jsou na sídlištních nalezeny hrubší, silnostěnné nádoby, jemná stolní keramika je celkem vzácná. Keramika vyráběná pro pohřební účely je naopak tenkostěnná, ale nekvalitně vypálená. Rozdělena je do 11 základních typů – velké amforovité zásobnice, amforovité nádoby, drobné tvary amforovitých nádobek, mísy a misky, koflíky, květináče, talíře, situly, drobné nádobky lahvovitých tvarů, pokličky a zvláštní nádoby (zoomorfní, dvojité nebo trojité, picí rohy nebo drobné duté hliněné bochánkovité předměty). Pohřební keramika je zdobena nejčastěji rytím, rastrováním nebo vhlazováním, povrch je někdy tuhován (Vokolek 2008, 86 – 87).

Amforovité nádobky někdy představují džbánky, a to dvě varianty. První varianta představuje džbánek s uchem na těle, zdobený malbou na vnitřní části okraje, šikmými žlábkami, šrafovanými trojúhelníky s tečkami na vrcholku nebo rytými obloučky. Druhá varianta džbáneků má potom ucho

vystupující nad okraj, zdobená je rastrovanými pásky, obloučky, trojúhelníky nebo malováním. Ucha jsou někdy ostře zalomená. Koflíky se rovněž vyskytují ve dvou variantách, a to tvary s ostře odděleným hrdlem od těla a tvary se zaobleným tělem. Koflíky s ostře odsazeným hrdlem jsou nad lomem zdobené liniemi, trojúhelníky nebo obloučky, lom na těle je potom zdoben dolíčky nebo přesekáváním. Koflíky se zaobleným tělem jsou většinou vyšší, rovněž zdobené. Někdy se objeví i koflíky s kónickým hrdlem nebo náznakem esovité profilace, zvláštní tvar představuje koflík z Opatovic nad Labem s dvěma plastickými vodorovnými žebry na těle. Vnitřní výzdoba vhlazováním nebo rytím se ale vyskytuje pouze u první varianty (Vokolek 1999, 10 – 12). Zvláštní tvar představují misky na nožce s okrajem vytaženým v lalůčky, které jsou známé z Osic a Předměřic nad Labem (Vokolek 1999, 11). Podobné misky, ale bez nožky, jsou známé z prostředí halštatské mohylové kultury, například z Hájku u Štáhlav (Jílková – Rybová – Šaldová 1959). S pitím, popřípadě oběťmi, jsou spojovány nádoby na čtyřech nožkách opatřené trubičkovitou výlevkou na těle, které byly nalezeny v Platěnicích, Pardubicích – Hůrce nebo v Opatovicích nad Labem. Amforovité tělo je stylizováno do podoby zvířete, pravděpodobně býka. S pitím nebo picími obřady jsou rovněž spojovány hliněné napodobeniny picích rohů, které pokračují již od předchozího období (Vokolek 1999, 14 - 15).

Rytí a rastrování vytváří na nádobách pásky visících trojúhelníků, kosočtverce, důlky potom vytváří tzv. slunéčka. Časté jsou rovněž výčnělky, ať už na rozhraní hrdla a těla, na spodní části nebo spodní i horní části nádoby. Někdy mohou být ohraničeny polokruhovitými žlábkami nebo dolíčky. Zvláštní skupinu představují amforovité zásobnice zdobené šikmými nebo svislými plastickými žebry, postavenými ve dvojicích nebo samostatně. Stejně jako v bylanské nebo halštatské mohylové kultuře jsou i zde nádoby malovány, a to černě na červený nebo červenohnědý podklad (Vokolek 1999, 8 - 9). Některé druhy výzdoby naznačují vztahy k jihoevropským oblastem, například šikmá nebo svislá plastická žebra na amforách, dále svislé nebo šikmé pravidelné žlábkování s vodorovnou

páskou rýh na rozhraní hrdla a těla, provázené rohovitě uspořádanými krátkými žlábkami na amforovitých nádobách nebo výzdoba mísy z Předměřic nad Labem, tvořená plastickými spirálami (Vokolek 1999, 8 – 11).

Nálezový soubor v jižním Bavorsku je velmi rozmanitý, neboť jak kovové předměty (šperky, součásti oděvu), tak keramické nádoby vytváří lokální varianty, které se od sebe liší i v rámci velmi malých oblastí. Jedná se ovšem o různé lokální varianty standardních typů. Ve starším stupni HaC navazuje na předchozí tradici většina keramických tvarů – nádoby s kuželovitým hrdlem, misky s nálevkovitým okrajem, polokulovité misky, misky s lomem na výduti, nádoby s nálevkovitým hrdlem a uchem, pohárky se zahroceným dnem nebo koflíky s kuželovitým hrdlem. Ze severovýchodního Bavorska potom pochází misky se stupňovitou spodní částí (tzv. Stufenschale), stejně tak je s touto oblastí spojována červená malba na bílém podkladu. Ze Švábských Alp potom pochází talíře. Západnímu vlivu je připisovaná výzdoba celých ploch vrubořezem, dále výzdoba trojúhelníky a kosočtverci sestavená do klikatek, hvězdicovité motivy nebo šachovnicový vzor provedený rytím nebo malováním (Kossack 1959, 78 – 80). Podobně i v mladším stupni HaD jsou patrné vztahy k severovýchodnímu Bavorsku, jihovýchodoalpské oblasti, dolnímu Bavorsku nebo Hornímu Rakousku. Na vztahy k východohalštatskému okruhu ukazují nádoby na nožce a situlovité nádoby. Nádoby jsou zdobeny rosetkami a mřížkami, dále rytými trojúhelníky a žebříčkovitými motivy, liniemi, radýlkem, kroužky, důlky ohraničenými kroužky nebo girlandami (Kossack 1959, 78 - 81). Povrch nádob bývá často natřen červeným nátěrem nebo tuhován. Na červený nátěr bývá aplikována malba černou malbou, na rozdíl od severovýchodního Bavorska a Čech se zde ale nevyskytuje červená nebo červenohnědá malba (Kossack 1959, 109).

Zajímavý je nález dřevěného vysoustruženého kyliku z Uffingu. Je možné že se jedná o import ze Středomoří, zároveň však není vyloučeno,

že byla převzata pouze technika a kylix byl vyroben v místní dílně (Kossack 1959, 106).

V pozdní době halštatské byly nádoby vyráběny jednak hrubé, v ruce robené, dále jemné nádoby točené na kruhu a grafitové nádoby. Grafit byl získáván z ložisek v jižních Čechách. Ručně byly vyráběny hrnce a soudky, amfory, lahvovité amforky, situly a situlovité nádoby, mísy, misky, teriny, koflíky, pohárky, talíře a poklice a vykuřovadla. Od stupně LtA se již vyráběly nádoby točené na kruhu, a to tzv. braubašské misky, žebrované misky, terinovitě a hrncovitě tvary a čočkovité lahve (Venclová 2008, 114 – 117). Koflíky s uchem vyčnívajícím nad okraj však v tomto období téměř zmizely z hrobové výbavy (Šaldová 1971, 84). Mnohé nádoby nesou stopy oprav. Výzdoba je tvořená vlasovým rytím, které vytváří trojúhelníkové vzory. Rytí je často doplněno vtlačovanou výzdobou, někdy jsou nádoby zdobeny i ozubeným kolečkem. Nádoby byly také zdobeny plastickými lištami, vrypy nebo důlky na plecích, horizontálními žebry nebo plastickými vypnulínami. Keramika točená na kruhu je zdobena kolkováním a kružítkem, a to kroužky, půlměsíčky nebo složitějšími rostlinnými motivy. Oproti předchozí starší době halštatské je vzácné malování nádob, občas se ale objeví černá nebo červená malba, někdy i červená malba na bílém podkladě nebo jsou celé nádoby natřeny červeným nátěrem. Povrch bývá stejně jako v předchozím období tuhován, někdy je tuhováním provedena výzdoba, objeví se i vlešťování v tuhovaném povrchu. (Venclová 2008, 114 – 117). V západních Čechách však tuhování mizí, častější je zde hlazení nebo leštění povrchu nádob (Šaldová 1971).

Z období pozdního halštatu a časného laténu jsou již známé i importované keramické nádoby. V Čechách je známá attická řecká keramika, a to kráter, kylix, skyphos a pohárek (Venclová 2008, 118). První nález attické keramiky u nás představuje nález zlomku skyphosu z chaty 40/69 z Kadaně. Jedná se o nejvýchodnější nález tohoto typu ve střední Evropě, datovaný je do stupňů HaD2-3 (Bouzek – Koutecký 1975). Z časně laténského dvorce v Droužkovicích (okr. Chomutov)

pochází tři zlomky attické keramiky. První zlomek pochází z kyliku, druhý z misky (snad také kyliku), třetí potom představuje zlomek ucha s okrajem pocházející z pohárku. Všechny tři zlomky jsou datovány do první poloviny 5. století p. n. l. (Bouzek – Smrž 1994). Do Čech se tato keramika dostala pravděpodobně ze západu, a to z Massalie (Bouzek – Smrž 1994, 586; Bouzek – Koutecký 1975, 158). Známé jsou i další nálezy importované keramiky, a to černo- i červenofigurové, thrácké nebo z jihovýchodoalpské oblasti (Venclová 2008, 118). Z objektu 520/78 v Plzni – Roudné potom pochází napodobenina attické červenofigurové keramiky. Jedná se opět o zlomek kyliku. Výzdobu tvoří červeně malovaný meandr, bíle malované spirály. Původ zlomku je nejasný, nabízí se ale paralely k území severního Švýcarska a jižního Württemberska. Kromě tohoto střepu se zde ještě našly dva malé střípky, jeden rovněž z napodobeniny kyliku a druhý červeně malovaný, oba ale z hrubšího materiálu než první zlomek (Bašta – Baštová – Bouzek 1989).

8 BRONZOVÉ NÁDOBY

V době halštatské byly hojně rozšířené nákladné servisy bronzových nádob, spojených většinou s pitím a picími slavnostmi. Servisy jsou tvořeny koflíky, konvičkami, miskami, vědry, situlami a dalšími tvary nádob.

8.1 Funkce bronzových nádob

O bronzových nádobách se většinou uvažuje jako o picích nádobách. Ovšem u souprav mísy a konvice, popřípadě dvou misek, uvažuje M. Schönfelder že mohly sloužit i k mytí rukou. Zmiňuje přitom příklady z pozdější doby helénské a doby římské, kdy soupravy konvičky a misky s uchem sloužily k mytí rukou před obětí. Rovněž i při symposiích bylo součástí slavnosti mytí rukou, zobrazení konvic ve scénách zobrazujících hostiny tudíž nemusí znamenat jejich použití výhradně pro

servírování vína. Podobnou funkci naznačuje i v případě nálezů časně laténských tzv. „nestejných“ párů misek (Schönfelder 2002, 326). Ty byly nalezeny například v Samsbacher Forst (Schönfelder 2002), podobný pár pochází například z Čech z Hořína u Mělníka (Chytráček 1983) a dalších lokalit (Armsheim, Rascheid, Rodenbach; Schönfelder 2002). Konvice spolu s bronzovou mísou byla objevena v knížecím hrobě v mohyle v Hradišti u Písku (Chytráček 1983, Michálek 1977). Bronzové nádoby tedy nemusely sloužit výhradně k servírování pokrmů nebo nápojů, ale spolu s nimi mohl být převzat i zvyk umývání rukou (popř. nohou). Podle zobrazení na situlách je pravděpodobné, že k pití sloužily právě situly, popřípadě i cisty, ze kterých byl nápoj nabírán čerpáčkem a přeléván do misky, ze které se následně pilo (Pleinerová 1973, 295 - 296).

Nicméně nádoby byly před jejich uložením do hrobu zřejmě dlouhou dobu používány, o čemž svědčí často patrné stopy používání, ale i stopy oprav (Dietler 1990, 358; Jacob 1995). Při studiu funkcí nádob je však třeba uvážit možnost, zda při uložení do hrobu nezískala nádoba jiný význam, tj. zda již nesloužila pouze jako symbol, nebo zda měla stejnou funkci jakou plnila v živé kultuře. V úvahu je rovněž třeba vzít vzdálenost, ze které byly nádoby importovány, což mohlo zkreslit povědomí o původním kontextu a použití nádob (Jacob 1995, 176 - 177). Stopy oprav ovšem nemusí znamenat opravy poškození po používání, ale spíše opravy chyb při výrobě. Některé nádoby měly zřejmě pouze symbolický význam. To platí především pro tenká ouška starších koflíků nebo později ucha misek, o symbolické funkci se rovněž kvůli tenkým stěnám uvažuje u známého kráteru z Vix (Jacob 1995, 197; Arnold 1999). Naopak k pití nepochybně sloužil obrovský kotel z knížecího pohřbu z Hochdorfu. V něm byly analýzou zjištěny zbytky medoviny. Medovina však ještě nebyla úplně vykvašená (Körber – Grohne 1985, 145).

8.2 Výroba

Výroba bronzových nádob měla v předchozím období pozdní doby bronzové a na počátku doby halštatské své těžiště ve

východohalštatském okruhu, konkrétně v oblasti Maďarska a Slovenska. S příchodem doby halštatské však výroba nádob na východě končí, přesouvá se do sekundárních center na periférii. Ta vznikala na východním okraji Alp nebo na západě jižního Německa. Tato nová centra převzala tradici maďarských a slovenských dílen, proto typy nádob, které se vyráběly v Maďarských dílnách (např. vědra typu Kurd nebo kotlíky s křížovitou ataší), však nezmizely, vyráběly se dál v nových dílnách v jižní části východohalštatského okruhu. Nově se začaly vyrábět situly, cisty nebo konvičky se zvířecí hlavičkou na uchu (Merhart 1952, 58 - 59). Od 6. století p. n. l. potom začínají obchodní kontakty se Středomořím, kdy jsou do oblasti na sever od Alp dováženy napřed nádoby z Massalie, později se rozvinul obchod s etruskými bronzovými nádobami ze severní Itálie (Pape 2002). Již ve stupni HaD1 začaly být do oblasti horního Dunaje a Rýna importovány z Massalie tzv. rhodské konvice s trojlaločným ústím, z Etrurie potom misky typu Hohmichelle. Postupně byly jihovýchodoalpské výrobky vytlačeny středomořskými importy (Chytráček 1983, 438).

V sousedním Německu byly prováděny analýzy složení bronzů u nádob. U misek starší doby halštatské bylo zjištěno zhruba stejné složení kovu. Oproti tomu v mladší době halštatské se měnilo složení slitiny bronzů jednak mezi nádobami navzájem, rozdílný byl ale i materiál co se týče jednotlivých částí nádob. Rozdíly byly zjištěny například u koflíků, kde lišilo složení ucha a nádoby i u jednotlivých druhů nýtů, podobně tomu bylo i u konviček. Shodné bylo v jednotlivých regionech materiálové složení kotlíků, kdy u bavorských kotlíků byl zjištěn vysoký obsah olova, zatímco kotlíky z Badenska-Württemberska obsahovaly více niklu. Celkově byl zjištěn vysoký obsah cínu u bronzových nádob doby halštatské, oproti tomu etruské nádoby se vyznačují vysokým podílem olova. Vzhledem k absenci nálezů nástrojů na tepání nádob nebo odlévacích forem je obtížné odhadnout způsob jejich výroby (Jacob 1995).

8.3 Druhy bronzových nádob

Z bronzových nádob jsou z bylanské kultury známy situla, cista, kotlík s křížovitou ataší, miska, mísa, talíř a čerpáček (Koutecký 2008, 54, Pleinerová 1973). Situla byla objevena v bohatém hrobě s koňským postrojem ve Rvenicích, okr. Louny. Patří k typu situl se žebry a výrazným hrdlem, přičemž po formální stránce navazuje na vědra typu Kurd. Situly se žebry jsou datovány do stupňů HaC a HaD. Situly podobné rvenické byly nalezeny například v Rehlingu v Bavorsku nebo v západních Čechách v Dobřanech. Původ obou českých exemplářů je nejistý, nelze vyloučit ani jejich výrobu v místních dílnách. Rvenická situla je nicméně I. Pleinerovou přirovnávána k situlám vyráběným v okolí Hallstattu (Pleinerová 1973, 291 - 294). Situly tohoto typu jsou známé z území severní Itálie, Caput Adrie, Horního Rakouska nebo jižního Německa (Siegfried-Weiss 1991, 116). Čerpáček z Prahy-Střešovic je datován do stupně HaC, přičemž patří ke skupině čerpáčků vyskytující se v severním Bavorsku a v Čechách. Miska s perlovou výzdobou na okraji z Hradenína je datována do období pozdního halštatu. Pravděpodobně se jedná o import ze severní Itálie. Podobné misky jsou rozšířené ve Francii, Švýcarsku, jihozápadním Německu a jihovýchodním Podalpí, miska z Hradenína spolu s miskou ze Slatiny představují u nás jediné dva exempláře (Pleinerová 1973, 295 – 296; Siegfried-Weiss 1991, 112). G. Kossack naopak odvozuje původ misek s perlovým okrajem do západohalštatských oblastí (Kossack 1959, 112).

Z území halštatské mohylové kultury jsou známy situla, cista, vědro se srpovitou ataší, vědro typu Kurd, kotlík s křížovou ataší, koflík, miska a talíř (Chytráček – Michálek 2008, 75). Západočeské bronzové nádoby je obtížné přesněji datovat, neboť se většinou vyskytují v rámci delšího období přesahujícího jeden časový úsek a jsou známé z více kultur. S jistotou lze do stupně HaC datovat pouze misku z mohyly 2 v Dýšině, zdobenou na okraji tepanými slunéčky a ptáčky. Situla z Dobřan je potom W. Kimmigem datována do stupňů HaC1 – HaD1 (Kimmig 1964, cit. v Šaldová 1968, 366). Ostatní tvary nádob navazují na předchozí vývoj

v době popelnicových polí (Šaldová 1968, 366 – 368). Miskovitý koflík ze Švihova – Červeného Poříčí představuje spolu s koflíkem z Hossingenu ve Württembersku ojedinělé exempláře tohoto typu z území severně od Alp. Tyto koflíky se vyskytují především v jihovýchodoalpské oblasti a na Slovensku (Siegfried-Weiss 1991, 107). Zlomek situly z Břas (okr. Rokycany), stejně jako situla z Dobřan, jsou řazeny mezi situly s žebry na plecích a výrazným hrdlem (Siegfried-Weiss 1991, 116).

Ve slezskoplatěnické kultuře jsou koflík s vybíjenou výzdobou a talíř z Platěnic (Vokolek 2008, 91). Ucho s býčí hlavičkou nalezené v Úhřeticích spolu s fragmentem výdutě zdobeným vybíjením jsou však A. Siegfried-Weiss označovány jako zbytky konvičky. Konvičky podobné konvičce z Úhřetic se nalézají především ve Württembersku, Bavorsku, Horním Rakousku a Tyrolsku (Siegfried-Weiss 1991, 110)

V Německu se servisy složené z misek, konviček, koflíků, cist, misek s ouškem a nožkou koncentrují v jihozápadním a východním Bavorsku, dále jihovýchodním Badensku, v oblasti Rýna a Mohanu a při ústí Neckaru. Od mladšího stupně jsou bronzové nádoby nalézány především na jihozápadě Německa, v jižním Badensku a v okolí Heuneburgu a Hohenaspergu. Na konci doby halštatské se potom těžiště nálezů bronzových servisů nachází v oblasti Hunsrücku a Eifelu a kolem Rýna (Jacob 1995, 210). V jižním Bavorsku jsou ze stupně HaC nalézány koflíky s prohnutým uchem, jednoduché misky, do mladšího stupně HaD jsou potom datovány situly, kotlíky s křížovitou ataší, kotlíky s železnou křídélkovitou ataší, koflíky s páskovým uchem, žebrované cisty, konvice a misky s perlovým vybíjeným okrajem. Misky s perlovým okrajem a pravděpodobně i kotlíky s křídélkovými železnými atašemi jsou podle G. Kossacka původem ze západohalštatských oblastí, zatímco ostatní nádoby jsou importovány z jihovýchodoalpských oblastí, popřípadě podle těchto importů zhotovovány. Z domácích dílen pravděpodobně pochází kotlík s kónickým hrdlem z Aislingu nebo kotlík s uchem z jihu Horního Bavorska (Kossack 1959, 112).

Z období pozdní doby halštatské až časně laténské je známo více typů bronzových nádob. V Čechách jsou zastoupeny cisty, mísa typu Hatten, stamnos-situla, situla, zobákovitá konvice, mísa s plochým dnem, v Hradišti u Písku byla dále nalezena polokulovitá miska. Cisty nebo situly byly již známé v předchozím starším stupni, novinkou jsou ovšem zobákovité konvice, stamnos-situla z Mírkovic a mísa typu Hatten (Venclová 2008, 130 – 133). Mísa typu Hatten, nalezená ve Skalici u Soběslavi, patří k nejmladším nádobám dovezeným z jihovýchodoalpské oblasti. Mísy s plochým dnem byly v časném laténu přidávány do hrobu většinou po dvou nebo po třech, tvořily také soupravu se zobákovitými konvicemi. Známé jsou jak bezuché, tak i s uchy a srdcovitými atašemi. Mísy podobné českým se nachází ve východní Francii, Porýní, ale i v Bavorsku nebo části Rakouska (Chytráček 1983, 427 - 428). Mísy podobné předchozím (s plochým dnem) byly vedle zobákovité konvice objeveny v mohyle v Chlumu u Zbiroha. Liší se však tím, že mají po stranách přinýtovaná ucha, navíc nemají okraj zdobený vroubkováním. Na základě toho soudí M. Chytráček, že byly vyrobeny v místních dílnách jako nápodoba předchozích mis (Chytráček 1983, 428).

Stamnos-situla, nalezená v Mírkovicích, představuje ojedinělý nález nejen v Čechách, ale v celé východní skupině časně laténských knížecích hrobů, je to nejvýchodnější nález tohoto typu nádoby. Patří k typu C, který byl v Etrurii vyráběn v 6. – 5. století p. n. l. Charakteristická je pro ni ataše s dvěma kruhovými otvory, zdobená motivem lotosového květu. Výzdobou i tvarem ataše s situla z Mírkovic téměř úplně shoduje se situlou a ataší z Padovy i s jinými italskými nálezy, proto jde s největší pravděpodobností o import ze severní Itálie (Chytráček 1983, 430 – 432).

Asi nejnápadnějšími jsou etruské zobákovité konvice. Ty byly vyráběny zhruba od konce 6. do počátku 4. století p. n. l. ve Vulci nebo v jeho okolí. Rozlišuje se několik typů konvic, a to podle tvaru ataše, jako například konvice s kotvovitou, s hadovitou, srdcovitou ataší aj. Zvláštní typ představuje ataše nalezená v Praze 4 – Modřanech, kterou díky jejímu tvaru slabě rozvinutého lotosového květu nelze zařadit k žádnému typu.

Další zvláštní případ představuje konvice s ataší ve tvaru Sirény z Hradiště u Písku. Řazena je do skupiny prestižních výrobků, které nebyly běžně rozšířené (Chytráček 1983, 434 – 436). Zobákovité konvice však nebyly pouze záležitostí importu. Prokázána je dodatečná výzdoba místními umělci, a to u konvic z Weisskirchenu nebo Armsheimu, o výzdobě keltským umělcem se uvažuje i u konvic z Klein-Aspergle a Borscher Aue (Kimmig – Vacano 1973, 75 - 76). Uvažováno je dokonce i o výrobě konvic přímo v prostředí halštatských dílen. Významný je v tomto ohledu nález zlomku ztracené formy na odlévání zobákovité konvice nalezený r. 1972 na Heuneburgu. Jedná se o zlomek s ataší a částí ucha, patrně z konvice typu Vulci, datované zhruba do let 480 až 460 p. n. l. (Kimmig – Vacano 1973). Za produkty halštatských dílen jsou označovány konvice z Bouzonville/Basse-Yutz a z Dürrnbergu. Nález zlomku formy z Heuneburgu nadnesl otázku, zda v místních dílnách mohly být vyráběny nádoby tvarově stejné jako etruské, i když rozdílné kvality (Kimmig – Vacano 1973, 75 – 76).

9 OBCHOD, IMPORTY

V halštatském období se významnou měrou rozvinul dálkový obchod mezi oblastí halštatské kultury a středomořskou oblastí. O dálkovém obchodu se mluví v případě, že kontakty přesáhnou sousední kulturní oblasti. Kontakty ovšem nemusely mít podobu obchodních výměn, stejně tak importované předměty mohly dostat na cizí území jako různé dary nebo dobytá kořist. (Lang 2002, 11). V případě obchodních kontaktů je rozlišováno mezi přímým obchodem a etapovitým obchodem přes prostředníky. Přímý obchod znamená organizované výpravy do vzdálených oblastí za určitým cílem. Známý ze starověkých i středověkých písemných pramenů, pro dobu halštatskou s ním ale nelze počítat, o přímém obchodu je možné uvažovat až od pozdní doby laténské. Další možný způsob, jak se mohly importy dostat na cizí území, je díky pohybu jednotlivců. V archeologických nálezech jsou s pohybem jednotlivců spojovány ojedinělé nálezy nebo nálezy v hrobech s jinak

domácím inventářem. Zmiňovány jsou v této souvislosti například sňatky (Lang 2002).

Jak podotýká N. Venclová (2002), importovány nemusely být ale pouze výrobky nebo nápoje, ale i znalosti o výrobě, zvyky, obřady nebo představy (tzv. neviditelné importy). Tyto „neviditelné“ importy ovšem jdou obtížně sledovat na základě archeologických nálezů. Možné to je v případech, kdy byly inovace přijaty jen s malými změnami - jako příklad může sloužit pozdně halštatské opevnění na Heuneburgu nebo časně laténské stavby na Závisti. Jako další příklady uvádí N. Venclová znalost výroby laténských skleněných náramků (pravděpodobně ze severní Itálie) nebo spropelitových náramků (která se rozšířila do západní Evropy) a další (Venclová 2002). Podobný případ může představovat bohatý knížecí hrob z Hochdorfu. Odtud pochází nález bronzového lehátka a kromě jiných nádob i devíti picích rohů, původně zavěšených na stěně. Kline představuje import z Řecka, ale oproti celodřevěným řeckým je zhotovené celé z bronzu, navíc je opatřeno bočními opěrkami. Zřejmě se zde tedy jedná (stejně jako u velkého železného rohu) o pouhé převzetí ideje a následné vlastní zpracování (Krauße 1993).

K dálkovým výměnám byly zřejmě hojně využívány cesty po řekách, obchodní trasy ale vedly i po pevnině. Mezi řekami měly podstatný význam řeky Rhona a Rýn, spojení mezi východními a západními oblastmi zajišťoval Dunaj (Schmid – Sikimić 2002; Tappert 2002, 353). Z obchodních cest po pevnině byly významné cesty ze severní Itálie a jihovýchodoalpské oblasti přes alpské průsmyky (např. sv. Bernarda nebo sv. Gotharda). Pro provozování obchodu přes Alpy ale bylo nezbytné vybudované zázemí, především v horách. Důležitou pozici v rámci dálkového obchodu přes alpské průsmyky na sever byla kultura Golasecca, sídlící při jižním okraji Alp. Pohybu nejen výrobků, ale i lidí nasvědčuje výskyt spon (typických pro muže) mimo domácí území, a to výhradně na sídlištích, nikoliv v hrobech. Jedná se ale pouze o nálezy kultury Golasecca, nejsou známé podobné nálezy řecké nebo etruské. Kultura Golasecca tudíž zprostředkovávala Etruskům a Řekům v 6. století

p. n. I. obchodní kontakty do oblastí severně od Alp (Schmid – Sikimić 2002).

Do východních Čech je V. Vokolkem (1999) umisťována důležitá obchodní cesta mezi severní Evropou a jižními oblastmi, díky které se k nám dostaly některé luxusní předměty (jako například půlměsícovité spony nebo bronzové nádoby) i určité ideje a představy, se kterými jsou spojovány měsícovité symboly (tzv. mondidoly). Na vztahy s jižními oblastmi ukazuje rovněž výzdoba na některých nádobách.

V Bavorsku ležela významná křižovatka obchodních cest na Dunaji v místech dnešního Straubingu. Objevena zde byla dvě rozsáhlá sídliště z časně doby laténské (Straubing-Bajuwarenstraße a Straubing-Aster Weg/Jungmeier). Další lokalita byla objevena u Schanzlweg, kde byla prozkoumána sídlištní jáma, odkud pochází přeslen a několik nádob, mezi jinými malá bronzová situlka egyptského typu, která má paralely na území blízko dnešní syrsko-turecké hranice. Egyptské situlky jsou datovány do období od 7. do 1. století p. n. I (Tappert 2002, 351). Dunaj představoval významné spojení mezi východem a západem, kromě toho odtud Stallwangerským údolím pokračovala suchozemská cesta přes Bavorský les do Čech. Na kontakty s českým územím ukazují i nálezy keramických střepů zdobených kolkováním nebo střepů s plastickými páskami. Na jihovýchodoalpskou oblast potom odkazuje výzdoba nádob prstovanými rýhami. Straubingem rovněž procházela obchodní trasa s grafitem z Pasova do jihozápadního Německa (Tappert 2002, 353, 355, 357). Další významný dopravní uzel představoval již v pozdní době halštatské a časně době laténské přístav Allachbach, odkud pochází syrská situla, která představuje vzácný nález importu z východního Středomoří v oblasti severně od Alp. Nejedná se zřejmě o typický import luxusního zboží jako u etruských nádob, zřejmě se sem dostala jako ojedinělý exemplář spolu s ostatními importy (Tappert 2002, 353).

Do střední Evropy byly importovány bronzové nádoby z jihovýchodoalpské oblasti, později ze severní Itálie nebo Massalie.

Spolu se soupravami picích nádob bylo rovněž dováženo víno. Výměnou za luxusní picí servisy získávali obchodníci ze Středomoří suroviny jako cín, železo, snad i kůže a jiné produkty (Lang 2002, Frankenstein – Rowlands 1978). V této souvislosti je zajímavá koncentrace časně laténských bohatých pohřbů blízko hematitových a sideritových ložisek v sársko-středorýnské oblasti, stejně tak v Čechách se časně laténské pohřby nachází blízko oblastí s povrchovým výskytem železné rudy (Chytráček 1983, 440). Otázkou však zůstává, do jaké míry byly spolu s picími servisy a vínem přejímány i picí zvyky. Problém interpretace importů je pojednán níže. Kromě importovaných nádob jsou rovněž známy i jejich napodobeniny. Zmínit lze například situly ve slezskoplatěnické kultuře (Vokolek 1999, 12), další jsou známé i z bylanské nebo halštatské mohylové kultury (Šaldová 1968, 339 – 340). V souvislosti s kamennými stavbami na Závisti nebo opevněním Heuneburgu, ale i v souvislosti s nálezy železných kozlíků se zvířecími hlavičkami, se uvažuje i o přebírání idejí (nebo kultovních představ) ze středomořského světa (Chytráček 1983, 443 – 444).

Kontakty halštatského území se Středomořím rozdělila B. Arnold do několika fází: po počátečním importu nádob následovala výměna produktů (domácí produkty za víno a olivový olej). Nakonec poskytl nový nápoj elitám nový prostředek k získání vlivu a politické moci (Arnold 1999, 74). Autorka se rovněž zabývala attickou keramikou nalézaných na sídlištích (např. Heuneburgu, Mont Lassois nebo Châtillon-sur-Glâne). Importovaná keramika sloužila k pití alkoholických nápojů. Z attické keramiky jsou většinou nalézány ojedinělé malé střepy, což B. Arnold interpretuje tím, že nádoby byly opravovány. Vzácnost nálezů vysvětluje rovněž možným omezením ze strany elity (Arnold 1999, 74).

Středomořskými importy se rovněž zabývala J. Pape (2002). Ta rozčlenila obchod se Středomořím do čtyř fází: etrusko-fókajské fáze A, datované zhruba do 2. poloviny 7. stol. p. n. l. (HaC/HaD), etruské fáze B (1. pol. 6. stol. p. n. l.; HaD1), massaliotské fáze C (2. pol. 6. stol. p. n. l.; HaD2-3) a restrukturalizační fáze D (1. pol. 5. stol. p. n. l.), kromě toho

vydělují ještě druhou etruskou fází ve 2. polovině 5. stol. p. n. l. (Pape 2002).

První etruské importy z druhé poloviny 7. století jsou spojovány s průzkumnickými aktivitami a poptávkou po zdrojích kovů. Vysoká koncentrace nálezů těchto importů byla zjištěna při pobřeží jižní Francie (oblast západního Languedocu a Saint-Blaise), jedná se o transportní vinné amfory a jemnou keramiku bucchero z jihoetruských měst. Etruské nádoby jsou někdy provázeny východořeckou nebo korintskou keramikou. Keramika ovšem vykazuje jiné územní rozšíření než bronzové výrobky (spony, sošky, nádoby), které se naopak nacházejí především v oblasti západně a severozápadně od Alp, podél řek, obchodních cest a při ložiscích surovin ve Francii, jihozápadním Německu nebo švýcarském vnitrozemí, kde naopak chybí keramické nálezy. Jako možné vysvětlení se nabízí vyšší odolnost bronzových nádob. Na rozdíl od keramických nádob byl obchod s bronzovými výrobky zřejmě záležitostí severoetruských měst (Pape 2002, 395 – 401). Zajímavý je fakt, že z etruské keramiky byly importovány nádoby téměř výlučně určené k servírování a pití vína, stejně tak je tomu u řecké keramiky (Dietler 1990, 353).

V 1. polovině 6. století p. n. l. dochází k zintenzivnění obchodu, rozvoj je patrný v Languedocu i v oblasti Saint-Blaise, vytváří se ale i nová centra. Pokračuje vývoz transportních amfor, mezi jemnou bucchero keramikou je nejčastějším tvarem kantharos. Obchod zřejmě stále ovládali Etruskové, což naznačuje jednak absence samostatných nálezů řeckých nebo korintských nádob, které se nachází výhradně spolu s četnější etruskou keramikou, ale i nálezy vraků lodí podél francouzského pobřeží (Pape 2002, 401 – 403). Zlom nastává v období kolem roku 550 p. n. l., kdy začínají obchod ovládat Řekové. Namísto východořecké keramiky ale získává převahu západořecká a attická černofigurová keramika. Etruský obchod se zřejmě přesunul do severní Itálie, kde se v tomto období množí nálezy keramiky bucchero. Ze severní Itálie potom proudily etruské bronzы přes Alpské průsmyky na sever.

V této době rovněž začínají z Massalie do halštatské oblasti proudit massalijské vinné amfory a attická černofigurová keramika. Změna je patrná i při studiu lodních vraků, kdy mizí lodě s čistě etruským zbožím, oproti tomu se ve 3. čtvrtině 6. století p. n. l. objevují lodě s massalijským, řeckým a etruským zbožím, ve 4. čtvrtině už potom pouze s řeckým a massalijským (Pape 2002, 409, 415 - 417). Ve 2. čtvrtině 6. století p. n. l. začíná Massalie vyrábět vlastní zboží, a to tzv. pseudoiónskou a šedou monochromní keramiku. Ve vlastní Massalii byla vyráběna široká škála tvarů, na lokalitách v zázemí se ale opět nacházejí převážně picí nádoby. Massalie rovněž produkovala vlastní víno, které bylo vyváženo ve zvláštních typech amfor (Dietler 1990, 354 – 355). Na konci první poloviny 5. století p. n. l. postupně ubývá nálezů attické černofigurové keramiky, naopak přibývá červenofigurové keramiky. Attická keramika byla na halštatské území dovážena výhradně přes Massalii. Importovaná řecká keramika ale v průběhu 1. poloviny 5. století p. n. l. mizí z halštatských oblastí, což možná souvisí s úpadkem Massalie, sídlišť na pobřeží jižní Francie i jihoetruských pobřežních měst. Attická keramika 2. poloviny 5. století p. n. l. je v halštatské oblasti provázena etruskými bronzovými nádobami ze severní Itálie. I když byl import attické keramiky do Massalie ve 2. polovině 5. století p. n. l. opět obnoven, nebyly již obnoveny obchodní trasy na sever (Pape 2002, 419 - 424).

Kontakty mezi jednotlivými kulturními oblastmi jsou lze do určité míry sledovat i podle výzdoby na keramických nádobách. Tak například motiv meandru nebo girlandy je společný pro oblast halštatské mohylové kultury v jižních a západních Čechách, horákovské kultury na jižní Moravě a pro oblast severního Bavorska (Brosseder 2002). Na podobnost meandru v uvedených oblastech poukázala již V. Šaldová (1968), která jeho původ odvozuje ze západu. Jeho výskyt je omezen na počátek stupně HaC (Šaldová 1968, 352). Motiv trojúhelníku zakončeného háčky se naopak vyskytuje především v severním Bavorsku, středních Čechách a Slezsku, naopak chybí v jižních a západních Čechách a na Moravě. Jeho výskyt je datován do rozvinutého stupně HaC (Brosseder 2002).

9.1 Helenizace a redistribuce

Pozornost byla mnoha badateli věnována interpretaci samotných středomořských importů v halštatské oblasti. První je tzv. koncept helenizace, který importy vysvětloval jako pouhé přejímání nebo napodobování zvyků vyspělejších civilizací. Tento koncept však neumožňuje hlubší vysvětlení různých kontextů importů a sociálních změn spojených s kontakty s vyspělejšími kulturami. Na základě studia nálezů v povodí dolní Rhône soudí M. Dietler, že situace ve Francii je spíše výsledkem poptávky po určitém zboží než škálou zboží nabízeného obchodníky. Podobně by tomu mohlo být i v halštatské oblasti. Tomu nasvědčuje i fakt, že od prvních obchodních kontaktů se Středomořím byly dováženy především předměty týkající se pití (Dietler 1990, 356 – 357). V období časného laténu je dokonce patrný výběr určitých druhů importovaných bronzových nádob v rámci určitých území – například v rýnsko-sárské skupině se vyskytují všechny typy etruských importovaných nádob, naopak v sousední rýnsko-moselské skupině je nápadný malý výskyt těchto nádob, některé se zde nenachází vůbec. Naopak se zde koncentrují nálezy tzv. rýnských situl původem z kultury Golasseca. Na horním Rýně se potom v hrobech vyskytují pouze zobákovité konvice. Pro východní okruh časně laténských knížecích hrobů (oblast Horní Falce, Bavorska, Čech, Rakouska) jsou dále typické bezuché mísy, které se vyskytují v párech, popř. se zobákovitou konvicí. M. Chytráček tento fakt interpretuje jako možné rozdělení sfér vlivu mezi jihoevropskými výrobními okruhy (Chytráček 1983, 441 – 443). Výběr určitých druhů nádob by ale mohl i v této oblasti být stejně dobře výsledkem poptávky po určitém druhu zboží, stejně jak předpokládá M. Dietler (1990) pro území Francie. Svojí roli zde mohla hrát i kulturní konfigurace v jednotlivých oblastech, která ovlivnila výběr jistých typů importovaných nádob (viz Benedict 1999). Pro další závěry by ale bylo třeba podrobnějšího zkoumání nálezové situace v daných územích.

Druhý koncept interpretuje importy jako prestižní zboží, používané náčelníky v rámci výměny a redistribuce za účelem zisku moci a prestiže.

Důležitá je přitom kontrola přístupu k těmto prestižním předmětům, tzn. kontrola obchodních kontaktů. Stejně tak je nezbytná i kontrola domácí výroby produktů, které byly směňovány za tyto předměty, popřípadě kontrola nad pracovními silami. Redistribuce ovšem není jednosměrný proces, výměnou za rozdělené luxusní zboží získává náčelník politickou moc, autoritu a sociální prestiž. Reciproční výměna zboží je možná pouze mezi osobami na stejné společenské úrovni. Politická autorita podle tohoto modelu není přímo napojená na zemědělskou produkci, produkty jsou získávány od rodů a klanů nebo podřízených náčelníků (Frankenstein – Rowlands 1978). Jinak je tomu u řemeslné výroby, kde S. Frankenstein a M. J. Rowlands rozlišují tři kategorie. Užitkové předměty (jako domácí keramika, košíky aj.) byly vyráběny podomácku, v rámci vesnice byly potom vyráběny jednodušší nástroje a ozdoby. Předměty větší hodnoty nebo náročnější na výrobu a insignie byly kontrolovány na vyšších úrovních podle významu (Frankenstein – Rowlands 1978, 82). Na konci doby halštatské a počátku doby laténské potom došlo ke změně ve struktuře osídlení, změna proběhla i v obchodních spojeních. Jednak byly přerušeny obchodní kontakty s Massalií v důsledku přesunutí centra řeckého obchodu do Adrie a Spiny, na druhé straně získaly na významu obchodní trasy ze severní Itálie přes alpské průsmyky. Politická a mocenská struktura kultur halštatské oblasti se stala závislou na přístupu k dodávkám luxusních importů, proto změna obchodních tras vedla ke krizi a zhroucení systému na konci halštatského období (Frankenstein – Rowlands 1978, 106 – 108).

Archeologické nálezy ale nepotvrzují domněnku, že středomořské importy hrály rozhodující úlohu v systému redistribuce a upevnování politické autority, důležitější zde byly zřejmě luxusní výrobky vyráběné v domácích dílnách. Teorii redistribuce importovaných nádob odporuje fakt, že většina importů byla nalezena v několika nejbohatších mohylách. Nádoby navíc nesou stopy oprav a dlouhého užívání před uložením do hrobů, což nenasvědčuje stálému přísunu importovaného zboží skrz redistribuční mechanismy a závislosti halštatských náčelníků na obchodu

se Středomořím. Otázkou při studiu importů zůstává, proč byly picí servisy spolu s vínem hlavním objektem obchodu. Nejasné je rovněž zda se jednalo pouze o čistou nápodobu cizích zvyků, či šlo spíše o adaptaci nebo nápodobu. Třetí otázkou je jakým způsobem mohlo přijetí importovaných nápojů a picích servisů ovlivnit politickou ekonomii ve společnostech, kde byly přijaty (Dietler 1990, 358).

Vlivu středomořských importů na halštatskou společnost se rovněž věnoval A. Lang (2002). Bronzové nádoby sloužily jako odznaky statutu již v pozdní době bronzové, jak ukazují jejich nálezy v hrobech. Rovněž importované nádoby v době halštatské a časně době laténské sloužily ke zvýšení prestiže majitelů, vedly ale i ke zvýšení úrovně zpracování bronzu. Otevřená stále zůstává otázka, zda a do jaké míry ovlivnily luxusní cizí výrobky nižší průměrné společenské vrstvy. Zřejmě neměly vliv na průměrné obyvatelstvo v oblastech, kde nebyla knížecí sídla, v oblastech s knížecími sídly je třeba dalšího výzkumu. Dálkové kontakty vedly potom v časně době laténské k vytvoření nového časně laténského uměleckého stylu, který se neomezoval jen na honosné odznaky elity, ale byl rozšířen v celé kultuře. Nicméně dálkové kontakty se Středomořím v době železné ovlivnily pouze určité aspekty společnosti, ale neměly podstatný vliv na vývoj nebo změnu struktury halštatské společnosti (Lang 2002, 15 - 16). A. Lang tudíž v podstatě vyslovuje podobný názor jako M. Dietler, a to že importované luxusní předměty nehrály tak zásadní roli v organizaci společnosti halštatských kultur a že halštatské elity nebyly závislé na pravidelné dodávce importů co se týče ustavení a udržení politické moci. Podobně soudí i F. Kolář (2007). Středomořské importované nádoby neznamenalou pouhé napodobování nebo přejímání cizích zvyklostí, picí servisy byly spíše přijaty a zapojeny do již zavedeného domácího systému picích zvyků, popř. mohly tento systém modifikovat. Modifikace zavedeného systému přitom byla důsledkem, nikoliv příčinou společenské stratifikace, nové nádoby spolu s případnými spojenými praktikami sloužily k symbolickému odlišení vrstvy elity (Kolář 2007, 315).

10 VÝSTUPY Z DATABÁZE

Do databáze bylo shromážděno celkem 656 nádob ze 121 lokalit, z toho 45 lokalit bylo českých a 76 německých. Většinou byly zpracovány pohřební nálezy, pouze u bronzových nádoby byly sledovány i ojedinělé nálezy (odkud pochází celkem 5 nádob), depoty (2 nádoby), sídlištní nálezy (1 nález), nejisté nálezové okolnosti potom byly zjištěny u 4 nálezů. Jako zdroje pro získaná data sloužily především publikace Hallstattzeitliche Bronzegefäße in Böhmen od A. Siegfried-Weiss (1991) z edice Prähistorische Bronzefunde, dále Metallgefäße der Bronze- und Hallstattzeit in Nordwest-, West- und Süddeutschland od Ch. Jacob (1995) z téže edice, keramické nálezy byly shromážděny z práce G. Kossacka Südbayern während der Hallstattzeit (1959) a z různých dílčích článků (např. Hostaš 1887-89, Šaldová 1957, Šaldová 1965, Dubský 1949, Leger 1885-86, Axamit-Schránil 1915, Dvořák 1935, Dvořák 1939, Hraše 1896-97, Ludikar 1874, Čermák 1900, Grbič 1925, Koutecký-Smrž 1991, Koutecký 1993 ad).

Do souboru byly zahrnuty jednak kovové nádoby (z bronzu, železa, mědi, zlata nebo stříbra), dále keramické nádoby, zjištěny byly i nádoby ze dřeva. Největší podíl měly keramické nádoby, které tvořily 82% nálezů (532 kusů), bronzové nádoby byly zastoupeny 17% (109 exemplářů), ostatní materiály byly zastoupeny v méně než 1% nálezů (bronz v kombinaci se železem v 9 případech, tři dřevěné nádoby a po jednom případě mědi, zlata, stříbra a železa; graf 1).

10.1 Kovové nádoby

Pokud sledujeme dataci u kovových nádob, zjistíme zajímavé rozdíly. Většina byla datována do staršího stupně doby halštatské (HaC – HaD1, celkem 68 nádob), oproti tomu pouze 23 nádob náleželo pozdně halštatskému až časně laténskému stupni. Do celého stupně HaD bylo potom datováno 24 nádob, obecně do halštatského období (bez bližší datace do staršího nebo mladšího stupně) patřilo 9 nádob (graf 2). Pokud

sledujeme odděleně jednotlivá území, vyjdou trochu jiné poměry. V Čechách je poměr mezi nádobami ze staršího stupně a nádobami pozdně halštatskými a časně laténskými celkem vyrovnaný (20 ze staršího stupně proti 17 z pozdního období), pouze dvě nádoby jsou datovány rámcově do stupně HaD. Naopak v Bavorsku je velmi výrazný rozdíl co se týče datace. Zatímco ze starší doby halštatské pocházelo celkem 46 nádob, pouze 6 nádob náleželo pozdně halštatskému a časně laténskému stupni. Významný podíl tvořily i nádoby datované do stupně HaD, rámcově do halštatského období bylo potom datováno 6 nádob (graf 3).

Z bronzových nádob patřila k nejčastějším typům mísa, popř. miska (celkem 41 kusů), dále byly 18 exempláři zastoupeny kotlíky, konvic nebo konviček bylo zjištěno 15 kusů. Bronzové situly byly zastoupeny 13 nálezy, cist a misek na nožce bylo shromážděno po 10 kusech, koflíků potom 8 kusů. V souboru byly rovněž zastoupena vědra (v 5 případech) a talíře (2 kusy), po jednom exempláři byly zjištěny cedník (Hradiště u Písku), roh (pouze železné kování, z bavorského Traubingu - Georgenbühel) a stamnos-situla (z Mirkovic, okr. Domažlice; graf 4).

Pro zhotovení kovových nádob bylo použito několik druhů kovů – nejčastěji bronz, ale také železo, měď, stříbro nebo zlato. Ze stříbra byl zhotoven cedník z Hradiště u Písku, zlatá byla miska z Wehringen – Hexenbergle (uložena byla ve větší nádobě), z mědi byl zhotoven kotlík z Biburgu – Im Rauhen Forst. Bronz, popřípadě bronz v kombinaci se železem byl použit u cist, kotlíků (kde jsou ze železa zhotoveny ataše) nebo u věder. Talíře, konvice, misky na nožce, mísy a misky byly zhotoveny pouze z bronzu.

10.2 Keramické nádoby

Z keramických nádob byly do databáze zahrnuty koflíky, džbánky, číšky, pohárky nebo hrnky. Pokud byly nádoby nalezeny uvnitř větší nádoby, byla tato nádoba rovněž zadána do databáze. Absolutní většinu z keramického souboru tvořily koflíky nebo hrnky (celkem 416 kusů), významný podíl měly rovněž džbánky, zastoupené 35 nálezy. Blíže neurčené nádoby představují větší nádoby přesněji neudaného typu, ve kterých byly nalezeny koflíky nebo jiné menší nádoby. Podobně byly nádoby nalezeny i v zásobnicích nebo zásobnicovitých amforách (celkem v 10 případech). Misek bylo do databáze zařazeno 14 kusů, pohárů potom celkem 9 exemplářů. Z keramiky byly vyrobeny i misky nebo jiné nádoby na nožce (11 kusů). Ostatní nádoby byly zastoupeny od jednoho do pěti nálezy, za zmínku stojí 5 nálezů hliněných picích rohů (Regensburg – Kopfsmühl, Dobřenice – dva nálezy, Předměřice nad Labem, Rosice u Chrásti). Z Čech jsou hliněné picí rohy známé pouze z prostředí slezskoplatěnické kultury (graf 5).

10.3 Dřevěné nádoby

Misky na nožce nebo bez nožky byly však rovněž soustružené ze dřeva. Zjištěny byly ale pouze v sousedním Bavorsku, v Čechách zatím nebyly objeveny. Z Traubingu – Natternwiese pochází nález dřevěné misky, která byla nalezena v bronzové situle spolu s hliněnou miskou s omphalem na dně. Podobná situace byla v Traubingu – Wies, kde byla opět v bronzové situle nalezena dřevěná miska, ve které byla hliněná miska s omphalem na dně. Kromě těchto nádob se zde nacházel i bronzový kotlík s železnými atašemi. V Uffingu byla opět v bronzové situle nalezena dřevěná soustružená miska na nožce, která je označována jako imitace kyliku. Situla byla údajně uložena v proutěném koši (Kossack 1959).

10.4 Poloha v hrobech

Sledována byla rovněž poloha nádob v hrobech. V literatuře byla poloha nádob uváděna podle světových stran (např. u východní stěny nebo v jihovýchodním rohu), tato klasifikace byla proto použita i pro zapsání polohy nádob do databáze. Pokud nebyla udána při popisu nálezů, použila jsem obrazové publikace, u většiny nádob však polohu nebylo možné zjistit. Do analýzy bylo možné použít celkem pouze 186 nádob. Ve čtvrtině případů byly nádoby umístěny ve východní polovině hrobu, oblíbený byl rovněž jihozápadní roh (14%), oproti tomu umístění v jihovýchodním rohu bylo zjištěno pouze v 9% případů. Třetí nejčastější umístění bylo v jižní, severní nebo západní části hrobu (po 11%). Nejméně nádob bylo nalezeno ve střední části hrobu (8%), severozápadním rohu (7%) a severovýchodním rohu (4%) (graf 6).

10.5 Pohlaví

V databázi jsem se rovněž snažila sledovat pohlaví pohřbených jedinců. Ve valné většině hrobů (265 případů) se však pohlaví nepodařilo zjistit, u ostatních bylo pohlaví často určeno jen nejistě. Nicméně nejvíce hrobů bylo určeno jako mužských (celkem 21), velký počet náležel dětským hrobům (11 případů), ženských hrobů bylo potom zjištěno pouze 5.

10.6 Nálezové kontexty

U hrobových nálezů jsem sledovala i artefakty, které byly přidávány spolu s nádobami. Do databáze byla udána pouze přítomnost nebo nepřítomnost jednotlivých kategorií. Nejčastěji byla spolu s picími nádobami přidávána další keramika (celkem ve 274 případech), nádoby byly rovněž často nalézány spolu s ozdobami a součástmi oděvu (123 hrobů), vozem nebo koňským postrojem (70 a 40 případů), oblíbeným přídatkem byl i masitý milodar (28 nálezů), někdy doprovázený železným nožem, popřípadě železný nůž samostatně (17 hrobů). V 16 hrobech bylo

objeveno i toaletní náčiní. Kultovní předměty byly nalezeny v 17 hrobech, nejčastěji se jednalo o tzv. mondidoly (měsícovité symboly). Nástroje byly zjištěny pouze v 5 případech.

Co se týče výskytu samotných keramických nádob byly nejčastějším nálezem koflíky. Ty se nacházely buď uvnitř větších nádob (zásobnic, amfor nebo jiných), samostatně nebo v několika exemplářích. Džbány se vyskytovaly spolu s miskami na nožce nebo s koflíky. U bronzových nádob je častá kombinace větší nádoby (cisty, kotlíku nebo vědra) a koflíků nebo misek. Bronzové koflíky nebo misky se nacházely i samostatně, popř. po několika kusech. Konvičky nebo zobákovité konvice se vyskytují s miskou, vědrem nebo situlou. Talíře byly nalezeny spolu se situlou. V situlách se rovněž našly dřevěné soustružené misky.

11 ZÁVĚR

Cílem předkládané práce bylo rozebrat problematiku picích nádob, pití a hostin období starší doby halštatské a pozdní doby halštatské a časné doby laténské. Do databáze bylo shromážděno celkem 656 nádob z Čech a Bavorska.

Sledován byl výskyt bronzových nádob v rámci jednotlivých stupňů doby halštatské. I když v pozdně halštatském a časně laténském období bylo známo více typů nádob, poměr počtu nálezů je opačný. V Čechách je poměr celkem vyrovnaný (20 nálezů ze staršího stupně, 17 z pozdního), v Bavorsku je ale rozdíl velmi výrazný – celkem 46 nádob náleželo staršímu stupni, pouze 6 nádob bylo potom datováno do pozdního stupně. Otázkou zůstává příčina tohoto nepoměru, vhodné by bylo hlubší prozkoumání nálezové situace a zahrnutí širšího území do analýzy.

Pozornost jsem věnovala i nálezovému kontextu picích nádob. Co se týče jejich polohy v hrobech se ukázala jako nejčastější východní polovina hrobu (25%), často u východní stěny v řadě spolu s dalšími nádobami. Časté bylo také uložení nádoby v jihozápadním rohu (ve 14%). Sledováno bylo rovněž pohlaví pohřbených jedinců. To však bylo určeno u velmi malého počtu hrobů, u většiny (265) hrobů nebylo pohlaví určeno vůbec, ostatní případy jsou často nejisté. Nicméně nejvíce pohřbů náleželo mužům (21 hrobů), vysoký počet byl i dětských hrobů (11). Pro další závěry je ale potřeba rozsáhlejšího a kvalitnějšího souboru dat. Jako další milodary byla spolu s picími nádobami do hrobů přidávána nejčastěji další keramika (274 případů), ozdoby a součásti oděvu (ve 123 hrobech), dále vůz (70) nebo koňský postroj (40 nálezů).

Z keramických nádob tvořily většinu nálezů koflíky, ať už nalézané samostatně nebo uvnitř větších nádob. Pro další zkoumání je ale nutné podrobnější studium všech keramických tvarů vyskytujících se během halštatského období z hlediska jejich možné funkce a nálezových kontextů, což vyžaduje přímou práci s materiálem. Co se týče bronzových nádob byla častá kombinace vědra nebo situly a koflíku nebo misky,

misky či koflíky se rovněž nacházely samostatně. Konvičky nebo zobákovité konvice byly potom kombinovány s miskou, vědrem, popř. situlou. Zajímavé jsou nálezy dřevěných soustružených misek uvnitř bronzových situl, známé z území Bavorska.

Jak ukázaly etnografické a antropologické studie, pití a nápoje, především alkoholické, představují důležitý prvek v rámci uspořádání společnosti. Picí slavnosti a hostiny jsou úzce propojeny jak se společenským životem, tak i s politickou a ekonomickou složkou společnosti. Důležitou roli hrají v rámci sociální komunikace mezi jedinci, kde mají dvojí význam. Jedním z nich je usnadnění komunikace. Společné pití utvrzuje vědomí společné sounáležitosti, v některých společnostech jsou dokonce společné pitky jedinou příležitostí, kdy mohou komunikovat s ostatními lidmi, s lidmi mimo vlastní rodinu. Kromě usnadnění komunikace ale picí zvyky rovněž umožňují rozlišit různé postavení jedinců. Picí praktiky mohou vydělovat určitou skupinu v rámci dané společnosti, zároveň se zde projevuje různé postavení jedinců v rámci skupiny, ať už podle prestiže, moci nebo bohatství. To je patrné co se týče posazení na slavnosti, použití různých nádob nebo dokonce i podle druhu servírovaného nápoje. Nákladné nádoby nebo drahé nápoje sloužily jako prestižní odznak elity.

Jak již bylo řečeno, hostiny a společné pitky hrají důležitou roli i v politickém a ekonomickém životě. Zde je třeba zmínit především princip pohostinnosti. S tou souvisí i vztahy reciprocity, které mohou vést i k extrémním případům, jako byly tzv. potlače u severoamerických Indiánů (viz. Benedict 1999). Pokud není pohostinnost oplacena, vznikají potom vztahy nadřazenosti a podřazenosti, pohostinnost tudíž slouží k získání prestiže a vlivu a umožňuje stratifikaci společnosti. Prohloubení sociálních rozdílů usnadňovaly rovněž tzv. work-party feasts. Ty spočívaly ve shromáždění větší skupiny lidí, kteří potom vykonali určitou práci pro člověka, který je svolal a na oplátku je na konci dne pohostil na slavnosti jídlem a pitím. Pořádání work-party feasts ale vyžadovalo určitý ekonomický nadbytek, který bylo možné získat díky shromáždění

pracovních sil, tudíž se určitým jedincům zvyšovala výhoda, zatímco jiní se dostávali do vztahu závislosti (Dietler 1990).

Koncept pohostinnosti je zmiňován i v písemných pramenech (Arnold 1999). Štědrost je zmiňována jako základní vlastnost dobrého náčelníka/krále. Stejně tak je z písemných zmínek patrné rozlišení jedinců na slavnostech podle jejich společenského statusu nebo prestiže. Rozdílné role v rámci picích slavností jsou vyjádřeny i v situlovém umění, kde jsou zobrazeny různé hostiny a bankety (Kossack 1964). V období starší doby halštatské až časně doby laténské lze předpokládat i uplatnění tzv. work-party feastů. Nasvědčují tomu jednak nákladné komorové hroby pod mohylami, ale i rozsáhlá opevnění, která nemohla být dílem jednotlivce. Pro jejich vybudování bylo jistě potřeba shromáždění velkého množství pracovních sil, k čemuž mohly být využity právě work-party feasty (srov. Arnold 1999, Koutecký 1968).

Sociální stratifikace je v době halštatské patrná především na základě hrobových nálezů. Jak ukázal přehled pohřebního ritu v jednotlivých územích, v celé sledované oblasti byly hroby rozděleny do několika skupin. Nejbohatší skupinu představovaly hroby vybavené vozy a koňskými postroji, dále zde byly hroby se zbraněmi a koňskými postroji, zjištěny byly i průměrné nebo chudé hroby, často vybavené pouze keramickými nádobami. To nasvědčuje existenci kmenových náčelníků nebo lokálních vládců. Existenci ustáleného systému picích zvyků a slavností nasvědčují i archeologické nálezy. Nejnápadnější jsou soupravy honosných bronzových nádob nalézané v nejbohatších hrobech. Nalézány jsou však i keramické nádoby, nejvýraznější jsou koflíky s uchy, které jsou mnohdy vloženy do větších nádob. Jako odznak elity jsou chápány soupravy bronzových nádob. Nicméně nákladné bronzové picí servisy nebyly objeveny ve všech bohatých hrobech, tudíž se nabízí myšlenka existence zvláštní skupiny v rámci elitní společenské vrstvy (Arnold 1999).

U kovových nádob je většinou předpokládáno, že sloužily k servírování a pití nápojů. Vyloučeny však nejsou ani jiné funkce. Při uložení do hrobu mohly nádoby získat spíše symbolický význam – ten je předpokládán například u kráteru z Vix nebo u jiných nádob zhotovených z příliš tenkého plechu (Jacob 1995). Další možná funkce je zmiňována M. Schönfelderem (2002), kdy soupravy dvou misek nebo konvičky a misky mohly sloužit i k mytí rukou při hostinách nebo obřadech.

Bronzové nádoby byly na halštatské území importovány z jihovýchodoalpské oblasti, později ze středomořských oblastí. V souvislosti s importy je zkoumána otázka, zda byly přejaty pouze nádoby, nebo spolu s nádobami i zvyky a představy. Co se týče oblasti halštatské kultury, patrně byly bronzové nádoby pouze přijaty do domácích systémů picích zvyků. Vyloučen však není ani import idejí (srov. Venclová 2002). Naznačují tomu nálezy místních napodobenin nádob, z Hochdorfu pochází i bronzové kline, které bylo vyrobeno patrně v místních dílnách (Krauß 1993). Významný je v tomto ohledu i nález formy na odlévání etruské konvice, nalezený na Heuneburgu, i další nálezy konvic vyrobených v místních dílnách (Kimmig – Vacano 1973).

V době halštatské tedy pravděpodobně existoval rozvinutý systém picích zvyklostí, který byl v tomto období obohacen o bronzové nádoby, které byly importovány z jihovýchodu nebo Středomoří. Import bronzových nádob však neznamenal pouhé přejímání cizích picích zvyklostí, pravděpodobněji byly přijaty do domácího systému, popřípadě ho určitým způsobem modifikovaly (viz. Kolář 2007). Pro další studium by bylo vhodné podrobně se zabývat i keramickým souborem, tzn. tvary nádob a jejich možným použitím v rámci picích zvyklostí, stejně jako nálezovými kontexty.

12 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

ARNOLD, B. 1999: Drinking the Feast: Alcohol and the Legitimation of Power in Celtic Europe, *Cambridge Archaeological Journal* 9/1, 71 – 93

AXAMIT, J. – SCHRÁNIL, J. 1915: Praehistorické nálezy z „Hubálky“, *Památky archeologické* 27, 88

BAŠTA, J. – BAŠTOVÁ, D. – BOUZEK, J. 1989: Die Nachahmung einer attisch rotfiguren Klix aus der Pilsen-Roudná, *Germania* 67/2, 463 – 476

BENEDICT, R. 1999: *Kulturní vzorce*. Praha

BOUZEK, J. – SMRŽ, Z. 1994: Drei Fragmente attischer keramik aus Droužkovice in Nordwestböhmen, *Germania* 72/2, 581 – 586

BOUZEK, J. – KOUTECKÝ, D. 1975: Ein attisches Gefäßfragment aus Böhmen, *Germania* 53, 157 – 160

BROSSEDER, U. 2002: Ornamentik als Hinweis auf Kontakte während der Hallstattzeit. In: Lang, A. – Salač, V. (Hrsg.): *Fernkontakte in der Eisenzeit*, 304 – 308. Praha

ČERMÁK, B. 1900: Předhistorické pohřebiště u Hořína, *Památky archeologické* 19, 513 – 524

DIETLER, M. 1990: Driven by drink: The Role of Drinking in the Political Economy and the Case of Early Iron Age France. *Journal of Anthropological Archaeology* 9, 352 – 406

DUBSKÝ, B. 1949: *Pravěk jižních Čech*. Blatná

DVOŘÁK, Fr. 1935: Nálezy bylanského typu na Kolínsku I, *Památky archeologické* n. ř. 4 – 5, 73 – 82

DVOŘÁK, Fr. 1939: Nálezy bylanského typu na Kolínsku II, Památky archeologické 6 – 8, 61 – 83

FRANKENSTEIN, S. – ROWLANDS, M. J. 1978: The internal structure and regional context of Early Iron Age society in south-western Germany, Bulletin of the Institute of Archaeology, London 15, 73 – 112

GRBIČ, M. 1925: Starolaténská mohyla u Mirkovic nedaleko Hostouně na Domažlicku, Obzor prehistorický IV, 71 – 73

HOSTAŠ, K. 1887-89: Mohyly na Husíně, Památky archeologické 14/1, 3 – 12, 357 – 359, t. I

HRAŠE, J. K. 1896 – 97: Kamenná mohyla pod Hánovem u Milevska, Památky archeologické 17, 67 – 72

CHYTRÁČEK, M. 1983: Nové poznatky o halštatsko-laténských bronzových nádobách z Čech. Archeologické rozhledy 35, 427 – 451.

CHYTRÁČEK, M. – MICHÁLEK, J. 2008: Halštatská mohylová kultura. In: Doba halštatská, Archeologie pravěkých Čech 6, 66 – 83. Praha

JACOB, CH. 1995: Metallgefäße der Bronze- und Hallstattzeit in Nordwest-, West- und Süddeutschland. Stuttgart

JÍLKOVÁ, E. – RYBOVÁ, A. – ŠALDOVÁ, V. 1959: Mohylové pohřebiště na Hájku u Štáhlav, okr. Plzeň, Památky archeologické 50/1, 54 – 119.

KIMMIG, W. 1964: Bronzesitulen aus dem Rheinischen Gebirge, Hunsrück-Eifel-Westerwald, BerRGK 1962 – 62, 32 – 106.

KIMMIG, W. – VACANO, O. W. 1973: Zu einem Gussform – Fragment einer etruskischen Bronzekanne von der Heuneburg n.d. oberen Donau, Germania 51, 72 – 85.

KOLÁŘ, F. 2007: Životní styl halštatské a časně laténské aristokracie – možnosti interpretace. In: Podborský, V. – Kazdová, E. (eds.): Studium sociálních a duchovních struktur pravěku, 285 – 329. Brno

KÖRBER-GROHNE, U. 1985: Die biologischen Reste aus dem hallstattzeitlichen Fürstengrab von Hochdorf, Gemeinde Eberdingen, Kr. Ludwigsburg. In: Körber-Grohne, U. – Küster, H.: Hochdorf I. Forschungen und berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg 19, s. 87 – 265.

KOSSACK, G. 1959: Südbayern während der Hallstattzeit, Berlin.

KOSSACK, G. 1964: Trinkgeschirr als Kulturgerät der Hallstattzeit, Varia Archeologica W. Unverzagt zum 70. Geburtstag, Berlin

KOUTECKÝ, D. 1968: Velké hroby, jejich konstrukce, pohřební ritus a sociální struktura obyvatelstva bylanské kultury, Památky archeologické 59/2, 400 – 487.

KOUTECKÝ, D. 1993: Das bylaner Gräberfeld in Poláky, Kr. Chomutov, II. Teil, Památky archeologické 84/1, 5 - 59

KOUTECKÝ, D. 2003: Bylany u Českého Brodu. Eponymní lokalita bylanské kultury. Praha, Fontes Národního muzea v Praze 29

KOUTECKÝ, D. 2008: Bylanská kultura. In: Doba halštatská, Archeologie pravěkých Čech 6, 46 – 66. Praha

KOUTECKÝ, D. – SMRŽ, Z. 1991: Pohřebiště bylanské kultury v Polákách, okr. Chomutov I, Památky archeologické 82/1, 166 – 223

KOUTECKÝ, D. – VOKOLEK, V. 2008: Billendorfská kultura. In: Doba halštatská, Archeologie pravěkých Čech 6, 97 – 99. Praha

KRAUßE, D. 1993: Trinkhorn und Kline. Zur griechischen Vermittlung orientalischer Trinksitten an die frühen Kelten, *Germania* 71, 188 – 197

LANG, A. 2002: Fernkontakte – Voraussetzungen, Interpretationen und Auswirkungen für die Eisenzeit. In: Lang, A. – Salač, V. (Hrsg.): *Fernkontakte in der Eisenzeit*, 11 – 19. Praha

LEGER, Fr. 1885-86: Mohyly Podtuhošťské, *Památky archeologické* 13, 217 – 222

LUDIKAR, A. Č. 1874: Starožitnosti Střelskohošťské, *Památky archeologické* 10, 13 – 18

MANDELBAUM, D. G. 1965: Alcohol und Culture. *Current Anthropology* 6, s. 281 – 293.

MAUSS, M. 1969: *The gift: forms and functions of exchange in archaic societies*. London

MERHART, G. 1952: Studien über einige Gattungen von Bronzegefäße, *Festschrift des Römisch-Germanischen Zentralmuseums in Mainz*, 1 - 71

MICHÁLEK, J. 1977: Knížecí mohyly z časně doby laténské u Hradiště, okres Písek. Příspěvek k historii nálezu z r. 1858, *Archeologické rozhledy* 29, 634 – 643.

MUSIL, J. 1994: Kline v pohřebním ritu ve střední Evropě rané doby železné? *Archeologické rozhledy* 46, 49 – 53

PAPE, J. 2002: Importierte mediterrane Keramik in der Zone nördlich und nordwestlich der Alpen während der Hallstattzeit. In: Lang, A. – Salač, V. (Hrsg.): *Fernkontakte in der Eisenzeit*, 394 – 427. Praha

PLEINEROVÁ, I. 1973: Bronzové nádoby v bylanské kultuře, Památky archeologické 64/2, 272 – 300.

SCHMIDT-SIKIMIĆ, B. 2002: Hochgebirge – ein Hindernis, das die Kommunikation fördert. Zur Frage der Paß- und Handelswege über die Alpen im 6. und 5. Jh. vor Chr. In: Lang, A. – Salač, V. (Hrsg.): Fernkontakte in der Eisenzeit, 110 – 133. Praha

SCHÖNFELDER, M. 2002: Ein Paar etruskischer Bronzebecken aus dem Samsbacher Forst, Lkr. Schwandorf. Zu frühlatènezeitlichen Fernkontakten in Nordbayern. In: Lang, A. – Salač, V. (Hrsg.): Fernkontakte in der Eisenzeit, 321 – 329. Praha

SIEGFRIED-WEISS, A. 1991: Hallstattzeitliche Bronzegefäße in Böhmen. In: Kytlicová, O.: Die Bronzegefäße im Böhmen, PBF II/12. Stuttgart

ŠALDOVÁ, V. 1957: Turbany v české mohylové oblasti, Archeologické rozhledy 9, 678 – 698

: ŠALDOVÁ, V. 1965: Západní Čechy v pozdní době bronzové. Pohřebiště Nynice I., Památky archeologické 56/1, 1 – 96

ŠALDOVÁ, V. 1968: Halštatská mohylová kultura v západních Čechách. Pohřebiště Nynice, Památky archeologické 59/2, 297 – 399.

ŠALDOVÁ, V. 1971: Pozdně halštatské ploché hroby v západních Čechách a jejich vztah k současným mohylám. Pohřebiště Nynice a Žákava-Sváreč, Památky archeologické 62/1, 1 – 134.

TAPPERT, C. 2002: Straubing – ein Verkehrsknotenpunkt der Späthallstatt-/Frühlatènezeit. In: Lang, A. – Salač, V. (Hrsg.): Fernkontakte in der Eisenzeit, 351 – 359. Praha

TIERNEY, J.-J. 1960: The Celtic ethnography of Poseidonius, Proceedings of the Royal Irish Academy 60 (Section C), 189 – 275

VENCLOVÁ, N. 2002: External contacts: visible and invisible. In: Lang, A. – Salač, V. (Hrsg.): Fernkontakte in der Eisenzeit, 72 – 82. Praha

VENCLOVÁ, N. 2008: Doba halštatská, Archeologie pravěkých Čech 6, Praha

VOKOLEK, V. 1999: Východočeská halštatská pohřebiště. Pardubice

VOKOLEK, V. 2008: Slezskoplatěnická kultura. In: Doba halštatská, Archeologie pravěkých Čech 6, 84 – 97. Praha

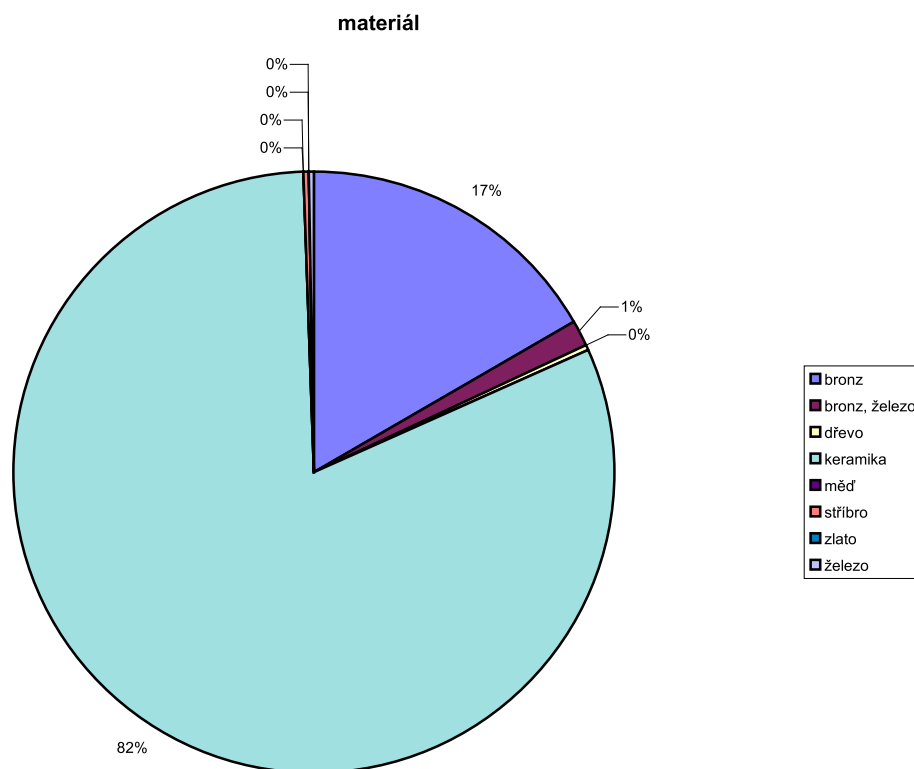
13 RESUMÉ

In this work I focused on drinking services and drinking practices during the Hallstatt and Early Laténe Period in Bohemia and Bavaria. In this Period, drinking bronze services were found in the wealthiest graves. Bronze services of drinking vessels were the symbol of elite. In the Early Hallstatt they were imported from southeast Alpine area, later from Mediterranean, but some of them were manufactured in the area of Hallstatt culture. Interesting is the issue of function of bronze vessels. Behind their use to serve and drink beverages, they could have other functions – for example for washing hands by feastings and rituals.

A part of my work was database processed in Microsoft Access. In this database, 656 vessels were collected from 121 sites. 532 vessels (82%) were ceramic, 109 (17%) were of bronze. The other were of bronze combined with iron, wood, copper, gold or silver. Most of the bronze vessels were dated to Early Hallstatt Period (HaC – HaD1). There was observed the position of vessels in graves too. The most frequent was the east half of the grave, favorite was the southwest corner, too. I focused on the context of vessels, too. They were found mostly with ceramic, jewelry or trappings. By the ceramic vessels, cups were the most often found. They were found in some bigger vessel or alone. By the bronze vessels were cists, kessels or buckets accompanied by cups or bowls.

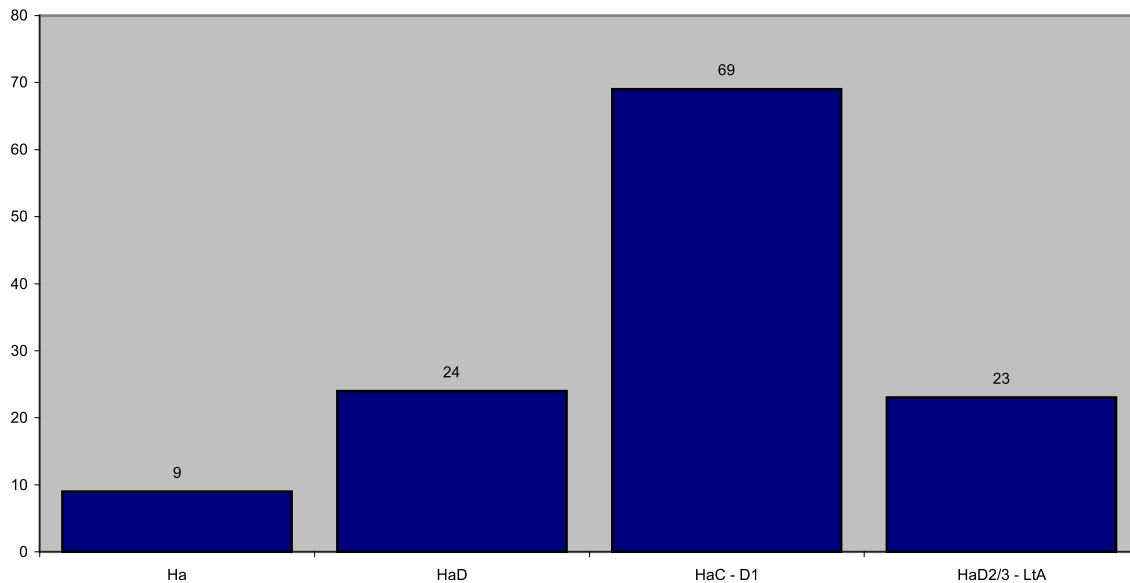
Drinking practices play an important role in the social, political and economical life in the society. The social role of drinking consists of facilitation communication between individuals, drinking practices can differentiate individuals according to their social status, wealth or politic power. Drinking can play significant role by establishing and consolidation of both institucionalized and informal political authority. This is possible especially through institution of hospitality and through work-party feasts.

14 PŘÍLOHY

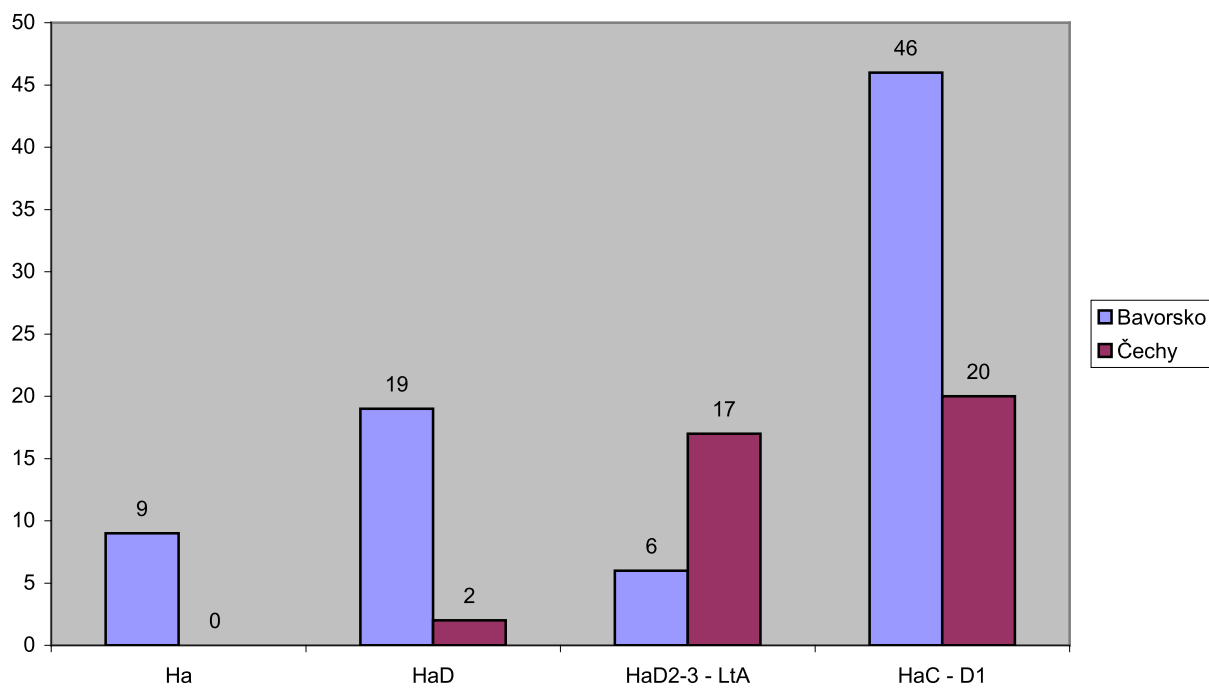
Graf 1: materiál nádob

datace kovových nádob

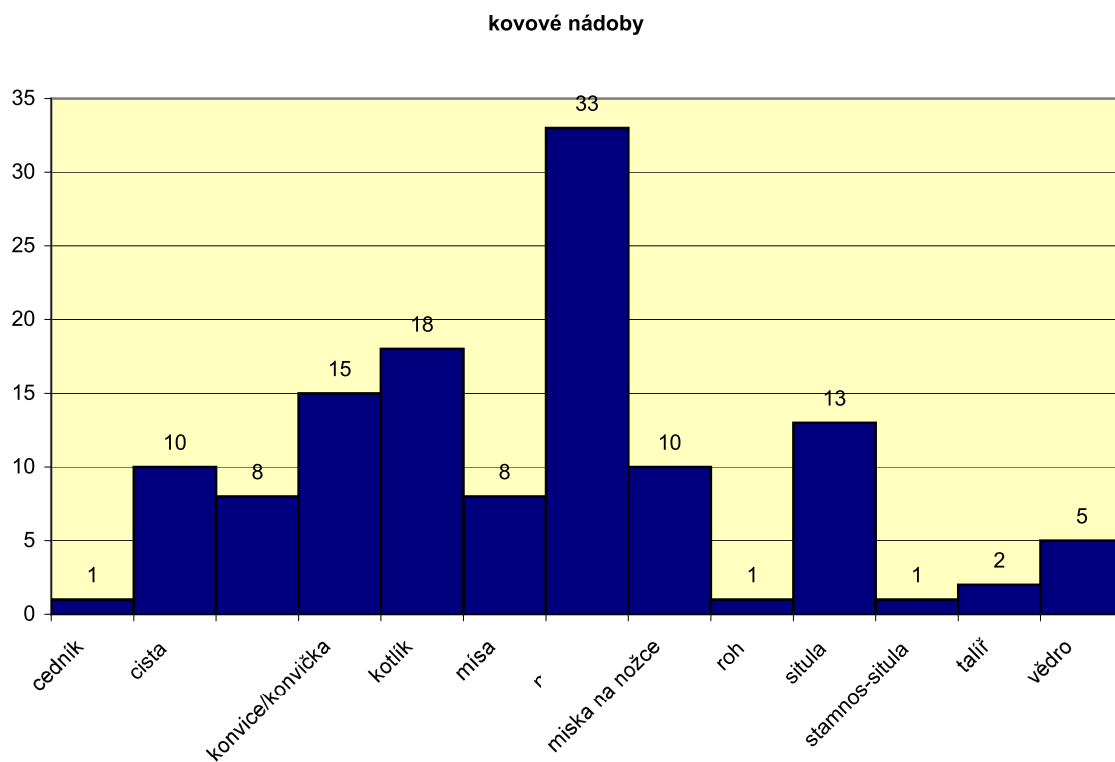

Graf 2: datace kovových nádob

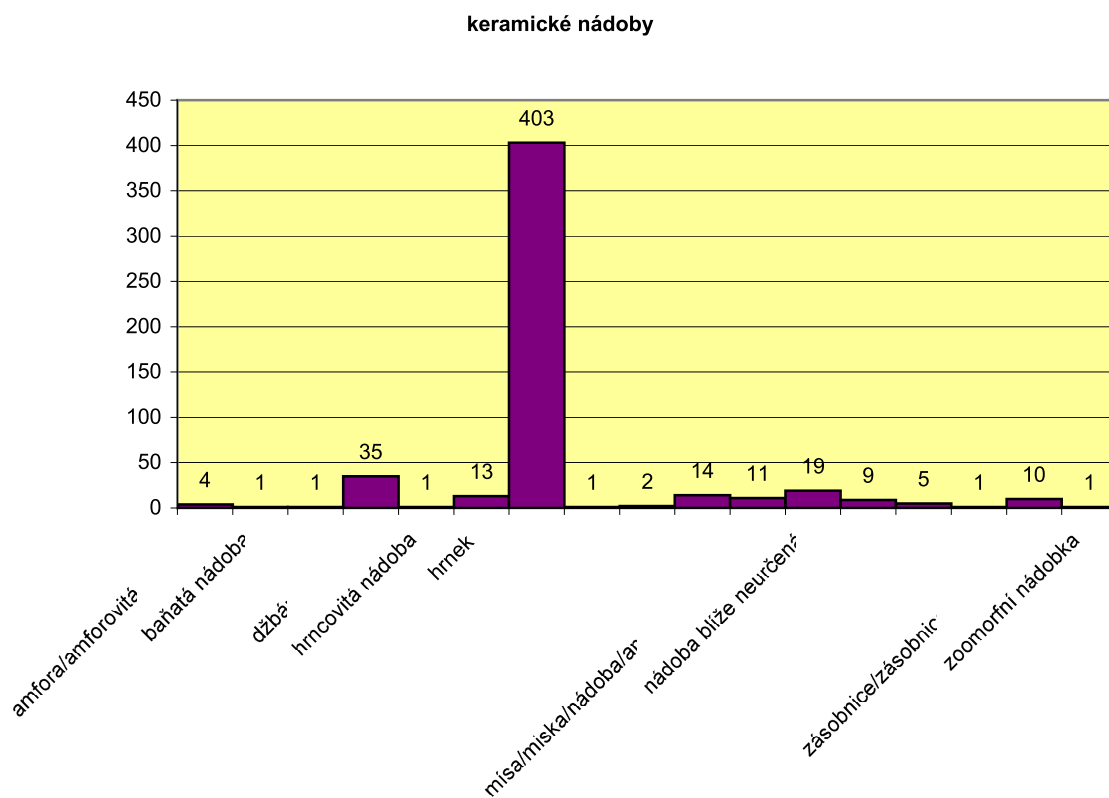
kovové nádoby v Čechách a Bavorsku

Graf 3: datace kovových nádob v Čechách a Bavorsku

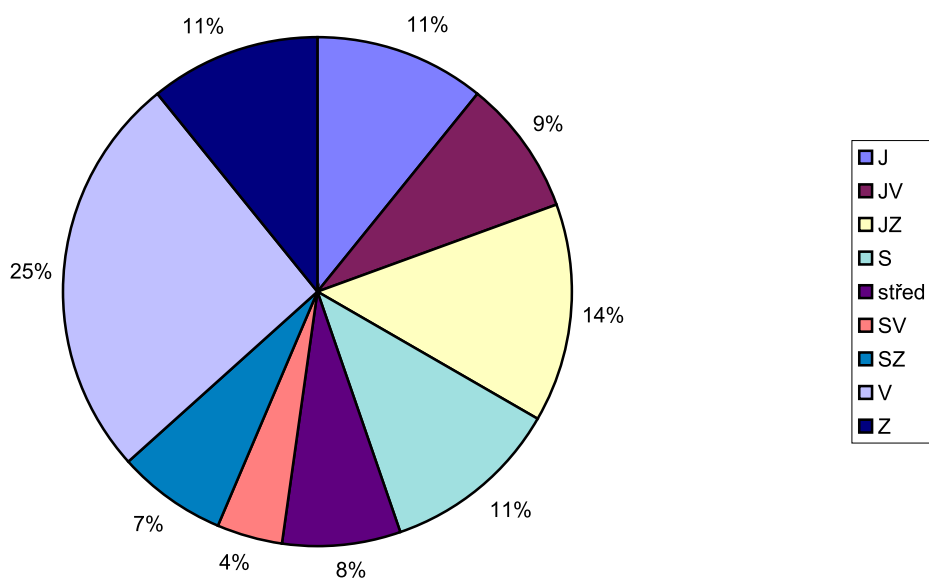

graf 4: druhy kovových nádob

Graf 5: keramické nádoby

poloha nádob v hrobech

Graf 6: poloha nádob v hrobech